

ANEXE

Calvarul din Transnistria. Interviuri

„Dacă nu am murit până acum, nici de acum încolo”

Interviu realizat cu Ioan Marin, București, iunie 2001

Cum vă numiți, când și unde v-ați născut, și dacă puteți să ne vorbiți despre părinții dumneavoastră, despre copilărie, avatururile vieții...

Mă numesc Marin Ioan, familia Marin, tatăl Gheorghe a decedat de când eram copil, de nici 3 ani împliniți. Din câte mi s-a povestit și mie (de către mama, care și ea a decedat în 1971), pentru că personal nu eram în virtutea posibilităților să îmi dau seama că tata a decedat, el a fost omorât de către jandarmi...

Ce s-a întâmplat?

N-aș putea să vă spun ceva concret. Țiganiile noastre plecau din sat în sat, au fost țigani nomazi sau seminomazi, nu-mi pot să-mi dau seama. Aveau ca punct de reședință Alexandria, în perioada aceea, județul Teleorman, dar meseria era, cum să vă spun, de a pleca pentru posibilitatea de a câștiga existența vieții.

Într-o localitate în apropierea Bucureștiului, Tămădăul Mare – după câte mi s-a spus –, s-au stabilit pentru iernat. În primăvară urma să plecăm cu cele 3-4 căruțe cu care eram, căruțe cu coviltir, cu care umblam din comună în comună. Aveam 2 ani și 7 luni când s-a întâmplat cu tăticul meu așa ceva, moartea lui. Un jandarm – un plutonier major – care avea invidie pe el ...

De ce?

De ce? Probabil că îi tot cerea fel și fel de lucruri. Și atunci, ca și acum, exista corupție, care se moștenește de ani de zile. În această comună, jandarmul respectiv cerându-i nu știu ce, a început să-i poarte pică; și s-a întâmplat un furt, o spargere de case din câte am fost informat, nu se știe de cine, și atunci jandarmul l-a acuzat pe tata, l-a arestat, și ca să recunoască l-a bătut de așa manieră – legat și de mâini și de picioare – până l-a scos de dimineață mort afară. Apoi, jandarmul l-a dus la spitalul din Gurbănești, la circa 30-40 de kilometri de comuna Tămădăul Mare, ca să i se facă autopsia și formalitățile medicale în așa fel încât jandarmul să scape de vreo pedeapsă. Erau și pe atunci legi, nu aveai voie ca să omori la voia întâmplării. Și a făcut niște formalități de așa manieră încât să fie dreptatea de partea lui. Ei, un țigan a murit, dă-l ..., cum înjurau ei atunci, așa cu a măsi ..., cum s-ar spune. A murit un țigan și atâta tot. Și uite așa am rămas eu fără tată. Am fost crescut când pe lângă neamurile tatei, când pe lângă cele ale mamei, pentru că ea s-a recăsătorit după vreo doi ani, fiind tânără.

Câți ani aveau părinții?

Tatăl meu era mai mare, pentru că la noi țiganiile își cumpărau soțiile. Da, sigur că da, era o lege moștenită din moși-strămoși; și mama a fost cumpărată de către familia tatălui meu. De fapt, de către tata, că acesta era mai

mare cu vreo 10-11 ani decât mama. Din câte mi s-a povestit și mie, mama avea vreo 15-16 anișori, în perioada aceea. Că la țigani erau vârste și mai mici, 13 și 14 ani când se măritau, când se vindeau pe aur.

Cum adică ... ?

Da, sigur. Se cumpărau pe aur măsurat cu un pahar, care se numea pe atunci „pahtan”; de fapt, se umplea paharul cu bani, cu monede de aur, galbeni; mai mici erau napoleonii, sau de exemplu era de 10 lei monedă de aur, era de 20 de lei monedă de aur, era napoleon, așa cum am zis, folii de aur (noi le spunem bani franțuzești), bani rusești de aur și galbeni mari, tahtale, mamuntele, și așa mai departe. Deci, țiganii aveau diverse forme de monede.

De unde cumpărau aurul?

De la diverse persoane; și de la popi, că popiiăștia dețineau mult aur, și de la țaranii mai bogați, cum ar fi de exemplu: cei care aveau nevoie de bani, se duceau la țigani și schimbau aurul. Țiganii cumpărau de aici una-două piese de aur, de acolo altele, și cu timpul averea lor era adunată.

Toți țiganii procedau la fel? Cine avea mai mult aur?

Păi căldărarii. Aceia cu plete mari, care făceau căldări, că ei aveau venituri mai mari. De ce? Pentru că la vremea aceea erau prea puține fabrici care să facă cratițe, oale, diverse vase din metale. Ei..., atunci se lucra tingiri în care se gătea, din aramă, se lucra căldări din aramă, de diverse mărimi, iar țiganii vindeau pe un preț destul de convenabil lor. Iar munca lor nu era deloc ușoară: lucrau la o găleată cu scule rudimentare, cu ciocan și cu nicovală de aceea înțepată în pământ, bătând ciocan lângă ciocan, bătaie lângă bătaie, bătaie lângă bătaie; metalul acela oricât ar fi el de moale, oricât ar fi el de maleabil, oricât ar fi el de încălzit, dar necesită și timp, și pricepere. Deci, ei făceau căldări, tingiri și tăvi de aramă, și câte și mai câte unelte, pentru folosința țăranilor. Iar țăranii, mai ales cei bogați, aveau nevoie de ele. De aceea, căldărarii câștigau cel mai mult. Acum, la ora actuală, nu mai sunt pletosi, s-au emancipat, s-au modernizat și ei, și-au tăiat părul...

Când și-au tăiat părul?

Păi..., din vremea lui Ceaușescu. Pe vremea lui Gheorghiu-Dej mai existau încă, însă după 1965, când a venit Ceaușescu, i-a cam obligat. Și de multe ori, o perioadă de timp poate că nici nu mai ieșeau din cort, dar n-aveau încotro, între timp au văzut și ei că nu mai au viață de trăit dacă nu se tund, au început să se tundă. Ei..., dacă vă duceți astăzi în unele localități din țară unde sunt adunați și gospodăriți, v-ați minuna de bogăția lor. Să vă dau un exemplu: în Buzescu, comuna Buzescu, județul Teleorman, știți ce case au, cu turla, palate, castele ziceți că sunt. A înflorit comuna Buzescu. Dacă merge cineva și filmează acolo, e mai frumos, aproape ca un ..., da, un Texas în miniatură. O altă localitate e Sintești, lângă comuna Vida, și acolo o localitate unde-s foarte mulți din aceștia, tot așa au niște case..., cu telefon în fiecare cameră, în fiecare casă. Dar corturile sunt lângă ele, acolo e un fel de atelier al lor, de corturi nu se debarasează, sunt amplasate undeva, unde și la ora actuală mai lucrează sub ele. Își mai practică meseria lor.

Ce meserii au mai fost practicate de țigani?

Majoritatea se deosebeau prin meseriile ce le făceau: căldărari, bidinari etc. Bidinarii tot cu cortul umblau, erau pletosi și făceau bidinele. Ce sunt astea?

Un fel de pensule mari cu care țărani văruiau casele. Făceau un fel de pensule mari, bidinea, așa se cheamă scula aceea, care și astăzi se folosește la zugrăvit, pentru spoit. Vă imaginați. Erau făcute din păr de porc sau alte materiale ca părul; exista un fel de plantă care producea fire, din care și la ora actuală se face funibinia. Dar noi îi spuneam „șukarni” [frumoasă]. Nu știu ce înseamnă, adică de unde provine această denumire, șukarni. Adunau părul și cu smoală, și cu diverse cârpe îi dădeau o formă frumoasă, îi puneau mâner și-l vindeau. Nu numai asta făceau, mai făceau și „tendece”, din acelea de tras lână, de depănat. Într-o scândurică băteau niște cui ascuțite, de așa manieră, unul lângă altul, unde se depăna, se destrăma lână.

În afară de aceștia mai existau spoitori, lăutari, fierari etc. Aceștia din urmă lucrau foarte rudimentar. Stăteau grecește, aveau nicovala în față, în dreapta, la o distanță mai mare cuznița unde, cu foale, făcute din burdud de capră sau de oaie, suflau și încălzeau fierul cu cărbuni. Făceau cărbuni din lemn de prun, separat, undeva la o distanță de 20-30 metri de ei, de împrejurimea în care lucrau, și după aceea, după ce ardeau lemnul respectiv din prun sau din esență de lemn mai tare, după ce ardeau lemnul, îl stingeau cu apă și se forma cărbune. Și așa lucrau bărzi, topoare, cuțite, scule de tâmplărie, burghie, și așa mai departe. Aștia erau fierarii. Și multe alte tesle pentru tâmplari, scule pentru tâmplărie, pentru dulgherie. Ei le făceau. Lăutarii erau breasla de țigani de elită. Li se spunea chiar țigani de mătase. Pentru ca ei să meargă undeva să cânte, trebuia să aibă o cămașă mai curată, un pantalon, o încălțăminte mai acătări; erau deosebiți, erau la costum. Păi să vă dau câteva nume de țigani lăutari de breaslă, care au moștenit meseria unul de la altul, din tată în fiu, cum se zice: Buică, Ciolacu, apoi și alții, bineînțeles, pe care nu-ți am în minte, apoi Gligoraș Dinicu, care a fost maestrul, regele lăutarilor, pentru vremea aceea. Lăutari ca Gore, ca Morcov, ca Fănică Luca, care a fost în ultima vreme și profesor de nai la liceul de muzică numărul 1 din strada Principatelor Unite din București. Nu mai spun, mulți și mulți alți muzicanți de elită. Aceștia, așa cum a fost și acela de zavaidoc; aștia cântau la marile restaurante și la marile spectacole boierești, trebuia să fie îmbrăcați aproape la frac. Vreau să spun că nu în vremurile îndepărtate trebuiau să fie îmbrăcați la frac, dar oricum erau îmbrăcați mai deosebit. Aceștia erau țiganii de elită, țiganii mai emancipați, puțini față de restul, de cei nomazi mă refer. Mai erau și țigani de vatră, așa-ziii vătrași. Țiganii de vatră erau aceia care nu se îndepărtau, care nu erau – cum să vă spun – nomazi, nu plecau din sat în sat prin țară, să-și câștige existența. Li se spunea vătrași pentru că erau localnici, ei nu se îndepărtau. Munceau cu palmele, pălmași, pe la acei țărani care aveau pământuri, trebuia să meargă la prășit, erau paznici de vite, de porci – cum erau în Ardeal ciurdașii, oameni din ciurdă, care plecau cu vacile la păscut. Așa era și se obișnuise și în partea asta a țării, în partea Munteniei.

Familia dumneavoastră călătorea numai aici, prin zona Bucureștiului?

Nu! Și prin Dobrogea umblau cu căruțele. Am dus o viață de nomad până în 1930-1931. Dar să revin la meseriile țiganilor. Noi, de exemplu, suntem zlătari, cei care făceau obiecte din argint, din alpaca, din metale neferoase, relativ prețioase. Numai noi făceam asta. Bătrânii făceau și policandre, cande-

labre din acelea, câni care se pun în mijlocul bisericilor, nu știu dacă ați fost în biserică ortodoxă vreodată.

Am fost.

Policandru acela, pe vremuri era lucrat de țiganii noștri. Unii dintre ei erau renumiți în meserie. Era Bătu, străbunicul meu, ba nu, tata lui tata, bunicul meu, și străbunicul meu, Huhturoi se numea, băiatul lui (care se numea Moș Ion, Moș Ion Cucină, dar nu pentru că era bătrân, ci ca să fie deosebit de un alt Ion), erau cei mai renumiți meseriași; și mai era încă unul, Moș Ilie, erau doi renumiți, și Brăileanu, da, îmi aduc aminte, Moș Brăileanu – care erau cei mai renumiți alămari de decoruri de candelabre, de policandre. Erău confecționate de către romii noștri într-o tehnică foarte rudimentară, dar extraordinar de frumos. Nu știu dacă ați putut să faceți deosebirea dintre un lucru făcut de mână și cel făcut de fabrică? Lucrul făcut de mână, după părerea mea, este un fel de artă. Ei, țiganii noștri erau un fel de artiști în ale decorurilor bisericesti, în decorarea candelabrelor etc.

Și cam cât se putea câștiga din asta?

Ei, se câștiga grozav. Se plătea bine, iar în plus mai turnau clopote, talănci pentru oi, râșnițe de cafea, lucruri mai mărunte, inele, cercei, cruciulițe, brățări sau mici candelabre decorative de cameră, pentru cei care erau mai bogați și credeau în frumusețea acestei arte. Nu știu dacă ați avut ocazia să vedeți la vreo expoziție cumva. Și multe alte lucruri frumoase lucrau. Pe urmă, au mai început țiganii noștri să facă un fel de cărămizi, în forme din acelea din lemn, pe care le umpleau cu pământ, le apăsau, le trăgeau pe o scândură, le puneau la uscat, pe urmă le ticluiau, le făceau cum să vă spun, în formă piramidală, pentru dat foc, pentru ars, ca să devină cărămidă de construit. După aceea au început să fie zidari, să construiască case, la țară mai ales. Deci vreau să vă spun un singur lucru, romii noștri, deși li se spune că au fost hoți, că furau și că trăiau numai din furțișaguri, nu acesta e purul adevăr. Dacă vreți să cunoașteți o istorie reală, fapt pentru care eu m-am interesat – eram flămând de a ști, să cunosc viața din trecut –, trebuie s-o faceți din auzite, căci istoria nu s-a făcut de la începuturi scrisă, istoria a fost povestită. Nu toate popoarele au știut carte. Cum eram noi, noi poporul rom, din câte sunt informat și din câte sunt și asigurat de către bătrânii noștri, că știu că pe vremuri erau țigani buni povestitori. Așa de exemplu, cum au unii darul povestirii, au o ținere de minte, aproape că văd cu ochii ceea ce povestesc și ceea ce își aduc aminte din trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat. Exact așa revin și spun acuma, romii noștri nu au năvălit în țara asta, nu au intrat în țara asta cu război sau ca năvălitori, sau ca urgisitori, să urgisească anumite ținuturi sau provincii dintr-o țară oarecare, sau mai ales cum a fost România. Nu. Romii noștri, dacă vreți să știți, se trag din sud-estul Indiei. E o regiune care se chema – nu știu dacă pronunț perfect, că eu n-am învățat decât trei clase primare în orașul Alexandria, dar mi-a plăcut să știu – Pandjar, cam așa ceva, că nu știu dacă pronunț bine ținutul asta din India.

Ce au povestit bătrânii din neamurile dumneavoastră, cum a fost înainte de a vă naște dumneavoastră?

Oo! Că multe mi-au mai povestit bătrânii. După eliberarea romilor în vremea lui Alexandru I. Cuza și Mihail Kogălniceanu, s-au dat legi care să interzică

boierilor să mai dețină robi, la discreția lor. Când s-a dat această libertate, imaginați-vă ce exod a putut să fie. Oameni înapoiați, oameni ținuți în întineric și ca viață, și ca gândire, și ca lumină, și ca ce vreți și ce nu vreți. Când s-au văzut în libertate, ce s-a putut întâmpla? A luat-o fiecare cu familiile lor, cu copiii lor în brațe, cu copiii lor alături, care încotro a văzut cu ochii. Unii au convenit cu boierii respectivi, au stat tot pe moșile respective, dar nu ținuți în ghetouri, în ghilotine, în lagăre. Am să vă dau exemplul strămoșilor mei, despre care am aflat câte ceva. Aceștia, bunicii și străbunicii mei, au fost în zona Tufeni, comuna – asta e și la ora actuală, prin județul Teleorman, către Oltenia. La Tufeni, nu știu dacă nu era moșia lui Negru Ponte – că Negru Ponte ăsta a fost mare moșier, un mare latifundier, deținător de moșii mai în toate zonele țării, și în Moldova, și în părțile Ardealului, și în Regat, adică respectiv în Muntenia și în Dobrogea, mai peste tot avea. Îmi povesteau bătrânii mei ce le povesteau bunicii lor. Cam cum spuneau ei țigănește, în limba romani, „phrala’len, haj te dikas karing las la”, și aveau câte un bătrân sfetnic cu care se sfătuiau. Și s-au adunat câțiva frați și spuneau „phrala’len, haj te dikas karing las la”, „hai să vedem, să stăm de vorbă, să vedem încotro luăm fiecare”. Și stând ei de vorbă acolo, au hotărât să rămână pe moșie, că ar fi venit boierul, sau trimisul boierului, și ar fi vorbit cu ei: „Băi fraților, sunteți liberi, puteți să o luați care încotro vreți. Dar uite ce vă sfătuiesc eu, dacă vreți, puteți să rămâneți mai departe, dacă vreți să trăiți, sau sunteți obișnuiți să trăiți cu mine aici în zona asta, și vă dau ca proprietate terenul din pădurea cutare, în apropierea localității, și vă tăiați pomi acolo, e a voastră. Să vă împărțiți terenul, să vă faceți bordeie, să vă faceți co-vergi, sau diverse forme de case în care să locuiți, din lemn, din ce vreți voi, cum vreți. Vă ajut și cu scule, și cu ce vreți. Dacă vreți și rămâneți aici, facem un act”. Fiecare cu vătaful lui, fiecare vătaf își aduna oamenii, cu răboaje etc. Aceste răboaje ce erau? Niște bețe, bețe în care fiecare băț reprezenta o familie, fiecare răboj era mai mare, cu alte bețe mai mici, care reprezenta șeful familiei respective, cu membrii respectivi. Acel răboj îl ținea vătaful, un fel de registru rudimentar hieroglific, cam așa gândesc eu, nu știu dacă e chiar așa. Și așa s-au hotărât strămoșii mei de au rămas pe acea moșie.

Pentru că mai înainte mi-ați vorbit de profesiile țiganilor, ce puteți să-mi spuneți despre „ursari”?

Acești romi se ocupau de dresajul urșilor. Se duceau prin pădure, îi prindeau, și urși mai tineri, și mai bătrâni. Puiii îi țineau pe lângă ei, îi legau, le înțepau buza de sus și cea de jos cu ceva, cu un fier ars, apoi le băga cârlige ca să-l țină cu lanț legat. După aceea, făceau foc pe un teren mai uscat, ardeau terenul acela, împrejmuiau cu gard, ceva de sârmă, și îl împingeau pe urs, și altul îi cânta, îi bătea din tobe, îi cânta ca să i se imprime ursului din necesitate, din nevoia de a scăpa, anumite mișcări. După ce îl dresau, plecau cu el și dădeau spectacole, iar în felul ăsta câștigau ba mălai, ba porumb, ba fasole, ba un ban, ba pâine. Și uite așa trăiau, din această preocupare.

Dar femeile cu ce se ocupau?

Cu ghicitul. Femeile au un ochi, o intuiție, o putere nativă de a intui prin privire. Au un gen al lor, e în sângele lor încarnată puterea de a ghici din expresia omului, din mimica lui, din răspunsul care se dă la întrebările respec-

tivei. De la prima întrebare pe care o pune, ea își dă seama cam ce ar urma, mai pune întrebări și de aici mai departe ...

Altele foloseau ghiocul. Era cel mai recomandat pe vremuri, în trecut. Îl puneau la ureche, iar ghiocul face niște zgomote pe care femeia le interpreta. Și uite așa, femeile au învățat una de la alta, pentru că au văzut că ghicitul e foarte căutat, că orice țărăncă mai bătrână sau mai tânără, tinerele pentru dragoste, pentru măritiș, vor să li se ghicească, să afle anticipat soarta, bătrânele să afle ce li se va întâmpla, care e dușmanul, care e prietenul, dacă câștigă procesul, deci era o metodă de a-și câștiga existența. Și ele de acolo, „dă lui baba aici, atâtea lei, păi dacă n-ai lei, dă-mi mălai, dă-mi o strachină de fasole sau de ceapă” etc.

Dar am uitat să vorbim de spoitori. Era iarăși o meserie cam importantă, primordială pe vremuri, cu niște ani în urmă, 50-60-70-80 de ani în urmă, pentru că nu se spoia cu plumb sau cu altă compoziție, se spoia cu cositor. Cositorul e un metal care nu oxidează ușor. Rămâne alb și nu produce elemente nocive care să intoxice omul, să îmbolnăvească organismul. Și se spoiau vasele, căldările de gătit mâncare, lingurile etc. De aceea plecau cu căruțele, pe drumuri lungi. Asta era viața țiganilor, călătoreau și își petreceau viața în aceste căruțe. Aici nășteau, cântau, mâncau și mureau.

Dumneavoastră cum ați fost botezat?

Am fost botezat la biserică ortodoxă.

Când?

Păi la vârsta de vreo 4 ani, cam așa ceva.

Deci preotul a venit și a botezat sau ...?

Nu, au fost ai noștri. Se spune că tata – îmi spun oamenii care l-au cunoscut că era un țigan frumos, foarte dichisit, pus la punct față de vremurile acelea și față de felul cum se purta lumea, el nu era cu haine rupte, era relativ pedant, se spune; și puțin mai inteligent, îi plăcea să știe forma expresiei corecte, să vorbească corect, nu cum fac unii – când a vrut să mă boteze cu frații lui, au pregătit o masă acolo cum a fost posibil, s-au dus la biserică, au vorbit cu preotul și preotul i-a chemat la biserică. Și acolo, în apa aceea, cu ritualul respectiv, bisericesc ortodox, m-au botezat, cum de altfel majoritatea romilor noștri sunt botezați în rit ortodox.

Dumneavoastră, când ați fost copil mic, ați vorbit românește?

S-a vorbit românește, da, s-a vorbit românește la noi. Adică și românește și țigănește.

Să revenim totuși la familia și nașterea dumneavoastră.

Părinții mei, precum și alte rude – care aveau și ei alte familii, fiecare cu căruța lui, cu soția, cu copiii, cu bătrânii – erau în drum de trecere, probabil veneau de undeva dinspre Urziceni, pe șoseaua Colentina spre Obor – mi s-a povestit aceasta de către un bătrân –, s-a întâmplat că am fost născut într-o comună pe undeva, nu știu, dar de declarat am fost declarat că sunt născut în București, chiar când au tras la un han, un fel de cârciumă cu dejugătoare în care primeau căruțele contra cost, acolo la Obor, la barieră, când se intra pe piața Obor. Așa mi s-a povestit, că am întrebat și eu, am vrut să mă interesez să știu cum s-a întâmplat să apar eu pe lume. Mai bine nu apăream, în situația în care am ajuns astăzi, dat fiind acest caz al meu cu orbirea.

Deci acolo au dejugat, la un han din piața Obor, de pe Colentina, către ieșirea din București.

Asta în ce an?

În 1926, așa mi s-a spus. În 1926, prin luna august. Declarat am fost probabil, dacă am fost declarat, că eu am obținut certificatul de naștere prin reconstituire. Asta e o metodă de a obține, că eu până atunci n-am mai avut extract de naștere.

Când ați obținut certificatul de naștere? În ce an?

Am să vă spun, că am un certificat de naștere pe aici pe undeva, o copie. Să vedem dacă pot să o găsesc. Cu aproximație după anul 1950, mai exact... nu, pardon, prin 1968.

Și ați mers la primărie?

Stați, nu 1968, ci 1948. Exact, mă iertați, vă rog. Prin 1948-50 am fost cu martori la primărie, la primăria de atunci, primăria IV Stalin, dacă nu mă înșel. Așa se numea. Primăria sectorului I de astăzi din piața Amzei. Acolo am făcut. Bine, la tribunal prima dată, la tribunalul mare, cum să vă spun, s-a făcut reconstituirea la tribunalul cel mare cu doi martori, iar cu hotărârea judecătorească obținută ne-am prezentat la un oficiu special al primăriei sectorului 1 din piața Amzei. Adică, cum i se spunea atunci, primăria IV Stalin.

Și martorii ce trebuiau să declare?

Că știu că m-am născut în aceea perioadă. Ce se întâmplă, eu trebuia să mă prezint la oficiul de recrutare, aveam în 1948 douăzeci și ceva de ani. De ce? Pentru că îplineam vârsta de a fi apt pentru serviciul militar. Și sigur că da, când m-am prezentat acolo mi-a spus: „Dumneata domnule nu apari, dumneata nu ești!” „Cum nu exist?” Și ca un caraghios am început să mă pipăi. „Cum nu exist eu? Puneți și dumneavoastră mână”, îi zic. „Dar domnule, nu ești născut în serviciile noastre, printre oamenii de vârsta duminale. Păi unde ești născut?” „Păi eu am fost țigan nomad – le-am explicat situația – și când am fost născut, nu știu unde, nu știu cum”. „Ei, du-te cu doi martori, mai bătrâni, cu oameni bătrâni, cu mama ta, să declare la primărie, la tribunal, cum și în ce fel ai fost născut și cum ai apărut pe lume în țara asta”. Și într-adevăr, ne-a indicat cineva un om, un avocat, iar avocatul respectiv, în cunoștință de cum trebuie să procedez, mi-a explicat ce trebuie să fac, mi-a completat un dosar cu care ne-am prezentat la tribunal. S-a judecat și tribunalul în baza declarației a doi martori mi-a acceptat, cum să vă spun, acest drept de naștere, că am fost născut în București. Iar bătrânii, acei martori, au explicat cu ce ocazie. Venind mai multe căruțe, stabilindu-se la un han, când au intrat în București, pe lângă piața Obor, la un fel de dejugătoare, așa cum am explicat și mai înainte. Sigur că da, a trebuit să se explice pentru ce nu am fost declarat atunci. „Păi nu apare pentru că n-am vrut noi, fiind oameni incuți atunci, în perioada aceea, nu știam că trebuie”. Asta era tagma, felul de a proceda al romilor nomazi. Ei nu aveau practic un registru recapitulativ, sau registru de înregistrare a noilor născuți, ca să treacă acolo. Țiganii nomazi țineau minte, păi s-a născut în perioada cutare, în comuna cutare sau în drum spre comuna cutare. Și în urma acestor declarații, a martorilor bătrâni, s-a putut obține reconstituirea

nașteri mele cu dreptul de a obține acest certificat. Și așa m-am prezentat și la serviciul militar.

Ei, acolo la cercul militar trebuia să se facă un control de sănătate, pentru a fi apt serviciului militar. Și m-au controlat la corp, peste tot, și m-au controlat, bineînțeles, și oftalmologic, la ochi. Acolo am aflat eu că am această boală, mi-au recomandat să mă prezint la un spital oftalmologic, aproape de statuia C.A. Rosetti. Și acolo mi s-a pus diagnosticul de prima dată, de coreoretinită maculară bilaterală. Am explicat și medicilor situația mea, și ei au fost de acord că boala s-a localizat datorită trecutului și păcăniilor mele de acolo...

Din cauza Transnistriei?

Da, din cauza bolilor pe care le-am îndurat acolo, pe care le-am captat acolo, din cauza suferințelor, a neajunsurilor, din cauza muncii și nemâncării, a hranei, a hranei nenorocite, nemernică cum a fost, cum ni se dădea, dacă ni se dădea, dacă nu, căutam să facem noi rost de ea, căutând în pământ rămășițe de cartofi, de bulbi de cartofi, cu care ne hrăneam. Nu vă mai spun, când era vorba să lucrăm la anumite colhozuri, de multe ori, eram supravegheați să nu facem jaf acolo. Că țiganii cum erau..., și înrăiți de foame, și înrăiți de persecuție, și înrăiți de neajunsuri, că nu aveam locuință sau cabane unde să locuim... Ne făceam bordeie sau covirgi și acolo fiecare familie cu ce avea trăia sub patru stâlpi cu acoperiș din buzii; cubul îl făceam fie din bălegar, fie din trestie dacă găseam, care nu, puneam bețe unul lângă altul, de multe ori din bețe de floarea soarelui; le așezam după ce puneam patru stâlpi, sau mai mulți, în pământ și peste bețele de floarea soarelui făceam un fel de lut cu paie și lipeam, ca să reziste când plouă, când era nenorocire. Imaginați-vă că în perioada aceea noi mai repede preferam să murim, să terminăm cu suferințele și chinurile. Când vedeai pe bătrâni cum se vaită, când vedeai copiii care mureau și bătrânii bolnavi care mureau... Îmi venea să iau lumea în cap, să plec. Fapt care în ultima vreme, când au început să vină armatele rusești, au spart frontul și au început să ocupe teritoriile, s-a și întâmplat, începând și noi să ne retragem. Și eu cu această ocazie, împreună cu un văr al meu cu care am suferit atâtea – se numea Florea Ilie, iar noi îi spuneam Cireșean, așa cum mie mi se spune Davațică. Avea un nume predestinat de familie, cum s-ar spune. Nu numele din act. Că noi, romii, mai mult ne cunoaștem nu după Constantin Gheorghe sau Marin Ion, ci după, de exemplu, Cireșean al lui Mărina, Cireșan, sau Gavaci, sau alte nume din astea care ni le puneam noi, după cum mulți români care se numesc, de pildă, Vasile Gheorghe, dar lor li se spune a Gherghinei, sau a Vasilicăi și așa mai departe. Așa și noi ne cunoașteam ca Gheorghe al lui Cucină, sau Gheorghe a lui Brânză, sau Constantin al lui nu știu mai cine. Așa ne cunoașteam noi mai mult și așa ne știu și bătrânii. Ei, vreau să vă spun că cu acest văr al meu am îndurat și bune și rele. El mă ajuta pe mine, când eram în neputință și când sufeream, când înduram, eu îl ajutam pe el când era bolnav.

Cu acest văr al meu, de care eram nedespărțit – mă scuzați că mai am anumite ezitări, dar când povestesc și îmi amintesc, parcă mi se developează viața, chinurile, patimile prin care am trecut, și parcă tot organismul se epuizează; de aceea nu am o vorbire cursivă –, cu acest văr al meu am

suferit mai mult de aproape un an și jumătate. Cu el îmi duceam viața. Când ne-am retras în ultima vreme, de la Alexandrudar, o luam fiecare încotro puteam, că nu mai eram reținuți de armată, care și ea se retrăgea, și nu mai putea să ne păzească sau să ne supravegheze. Și ei plecau și ne lăseau în debandadă, chiar ei strigau: „Care cum puteți, luați-o unde vreți, dacă puteți să vă salvați bine, dacă nu, Dumnezeu cu voi”. Și eram lăsați așa, știți, și m-am retras cu vărul meu într-o localitate, pare-mi-se la Suhabalta. Localitățile astea, în aceea regiune, erau la distanțe mari; 40-45 de kilometri părea foarte aproape, dar erau distanțe de aproape 60-70-80 km între o localitate și alta. Și eu, cu vărul meu în retragere, aproape ...

În 1944 s-a întâmplat aceasta?

Da, înainte de 23 august. Era chiar pe la începutul lunii august. Am început – pare-mi-se pe la sfârșitul lunii iulie a lui 1944, începutul lunii august – să batem în retragere către țară, care cum puteam. Eu cu vărul meu nu mai puteam să mergem. Și ne-am oprit la un cetățean rus, cred că era de origine etnică romă, un fierar, bătrân, care avea o fetiță care fusese măritată și soțul ei murise. O fetiță, o fată de douăzeci și ceva de ani (27 de ani, 25 de ani, așa ceva avea fata aceea), de care s-a îndrăgostit vărul meu, și sigur că acest lucru ne-a apropiat de familia ei, iar bătrânul ne-a primit, dar cu rugămintea să nu ne manifestăm, să nu ieșim așa oriunde, să stăm mai mult în preajma lui în casă, în gospodărie acolo. Și ce am făcut? Am început să-l ajut la fierărie. Eu am învățat meseria aici, în București, de la vârsta de nici 14 ani împliniți, pe când lucram la o fabrică, prima mea fabrică unde am intrat ca ucenic; așa-zis ca ucenic, dar lucram la dat pământul, la o turnătorie de metale neferoase. Adică la dat pământul la ciur, pământ cu care se modela, cu care se forma anumite obiecte. Că acolo era un fel de fabrică de cataramă, mânere de uși și tot felul de obiecte din bronz, din alamă și așa mai departe. Eu aici am învățat meseria de turnător. Asta s-a întâmplat din 1939 până în 1941. În 1942 m-am mutat de la fabrica „Frații Reich”, adică am plecat la un alt patron, la un evreu, tot la turnătorie, unde se plătea mai bine. Era fabrica „Vini”, pe șoseaua Vitan. Era și mai aproape de locuința unde stăteam eu; avantajos și ca remunerație, avantajos și prin faptul că ajungeam în 5 minute la fabrică.

Cum de ați fost deportat?

Deși nu am avut cazier, deși lucram, pur și simplu ... în noaptea, în ziua de sâmbătă, tocmai venisem de la fabrică, am făcut baie, m-am întâlnit cu prietenii, cu fetele sau cu băieții, că aveam un câmp unde ne întâlneam noi prietenii ...

Asta în 1942?

Da, în vara lui 1942, pentru că toamna, pe 11 septembrie, am fost ridicat. Dar vroiam să vă spun, în noaptea aceea am venit de la fabrică, am mâncat și am ieșit afară la băieți și la prieteni. Și după ce am venit, cam pe la ora 11, m-am spălat, parcă îmi este ca astăzi, într-un lighean cu apă, m-am spălat pe picioare, mi-am așternut să dorm – urma duminică și făcusem plan de distracție cu prietenii, că eram tânăr, iar mama era cu soțul ei plecată prin țară, prin comune, tot așa, cu meserie seminomadă.

Adică...?

Mergeau într-o comună, trăgeau la o gazdă, ieșeau afară, băteau nicovala și țăvușul pe care lucrau, întindeau sculele pe lângă ei și începeau să lucreze inele, cercei, cruciulițe, brățări din astea, obiecte de podoaabă, cum am spus. Mama se ocupa pe ghicitul, dădea cu cărțile, și pleca prin sat, făcea și ea vrăjitorie din asta ...

Bine, să revenim la noaptea când v-au deportat.

În noaptea aceea am fost ridicat. Noaptea au venit la mine ... Iată cum a fost. Era așa cum am arătat mai adineauri. M-am așezat, după ce m-am spălat, după ce am mâncat. Noaptea târziu aveam somn, camera unde eu locuiam pe strada Unirii la numărul 14 – îmi e ca și astăzi, am o senzație de alergie la asta – avea geamul către stradă. La un moment dat aud un zgomot, un zgomot puternic de mașină – pentru că atunci, nefiind mașinile care sunt la ora actuală, tumultul de mașini erau foarte rar, era ușor să auzi zgomotul, mai ales de mașină din asta, camion, învelit cu prelată, mare, de transportat bagaje. Era din acelea pe care le folosea poliția în diverse acțiuni, pe vremuri, prefectura poliției capitalei, din calea Victoriei. Și cum vă spun, aud eu un zgomot, ceva, mă zvârcolesc, era cam pe la ora 1, 1 și un sfert, nici n-am uitat, că aveam ceasul deșteptător pe masă lângă mine întotdeauna, ca să mă scol să plec la muncă. Când la un moment dat tropăituri, bum-bum-bum în ușă. Eram deja dezbrăcat, în chiloți și cămașa de noapte, cu poală țărănească. Și când ies afară: „Cine e?” „Deschide ușa! Poliția!” Zic: „Ce poliție domnule? Ce aveți cu mine? Ce sunt eu, hoț?” „Deschide!” Și iar bum-bum. „Dacă nu deschizi, spargem ușa”. Și aud zgomote și la geam, ca și cum aș fi fost un hoț de mare elită, când eu aveam numai 16 ani. La un moment dat, îngrozit, emoționat, că aveam teamă, și trezit din somn deschid ușa.... forțat. „Stai așa” – zice; „De ce domnule?” „Stai așa” – și mă apucă de mână. Erau doi comisari, doi militari erau de gardă. Cei doi comisari, pe care îi cunoșteam – erau de la circa 14 de poliție, era unul Condor – au intrat. Că atunci era poliția civilă, nu era militară ca acum.

Iar pe celălalt cum îl chema?

Condor și Gurguță, așa se chemau acești doi comisari, iar unul din militari – dacă nu mă înșel era un sergent, din aceia cum erau pe vremuri, gardian de stradă – tot spunea, îmi aduc aminte: „Dar eu îl știu de băiat cuminte, e cinstit, eu știu că muncește”. „Păi tu taci din gură”. Și apoi mă întrebă pe mine: „Când ai fost în Alexandria?” Într-adevăr, în concediul de odihnă care mi se dăduse – un repaus, pentru că fabrica era într-un relativ faliment –, prin luna iulie sau august al lui 1942, am plecat la Alexandria. Mi se făcuse dor de rude și am vrut să mă întâlnesc și cu o parte din verii mei; era ca un fel de excursie, pentru că acolo am învățat eu 3 clase primare, la școala mixtă numărul 1. Așa..., și stând în Alexandria, pe acolo bântuia zvonul acesta, că o să-i strângă pe țigani și o să-i ducă în Transnistria.

Cine vehicula zvonul?

Românii care ne cunoșteau: „O să vedeți pe dracul, când vă vor duce în Transnistria, că Antonescu a pus de gând să vă alunge de aici din țară” sau „Măi, ați auzit că uite, s-a dat un ordin că o să strângă țiganii și o să-i trimită în Transnistria”. Un unchi de al meu, de aici din București, care n-a fost

deportat în Transnistria, avea o casă frumoasă pe strada Laborator, actualmente în sectorul 2. Era o căsuță ca o vilă. Și era cunoscut de către un oarecare Rumcu Marinescu. Acest Rumcu Marinescu era rudă prin alianță, prin încumetrire cu, cum se numea Doamne, cu acela care coordona, guvernatorul Transnistriei...

Alexianu.

Exact, exact.

Rumcu Marinescu era și el țigan?

Nu, era român. Bun, cum vă spuneam, îl cunoștea pe unchiul acesta al meu, era ca un fel de prieten, și auzise el că unchiul meu vrea să vândă casa aceea. Era o casă cu curte frumoasă, cu pomi, o vilă cu încăperi și cu interior frumos...

De ce vroia să vândă casa?

Dorea s-o vândă pentru că găsisese o altă posibilitate, mai convenabilă, că avea copii. Vroia să aibă o casă mai amplă, că asta e intenția romilor, să aibă copii, rudele, pe cei apropiați cât mai aproape. Comunitatea asta intimă, sinceră, cu grijă pentru familie este în inima și în mintea fiecărui rom, pentru că ei așa s-au format ca oameni, așa s-au educat.

Să revenim la călătoria de la Alexandria.

Cu Alexandria. Noi aflasem de la unchiul meu, care a vrut să vândă și a vândut până la urmă casa, cam ce avea să se întâmple.

Cum?

Păi Rumcu Marinescu a spus unchiului meu: „O să fiți trimiși în Transnistria de Antonescu, n-o să mai rămână picior de țigan în țara asta. Eu îți fac ție și rudelor posibilitatea, dacă îmi vinzi mie casa, de a te duce într-o regiune mai aproape, să fie aproape de palatul guvernamental al lui Alexianu, ca să fii ajutat la nevoie, și ți se va da tractoare de la ruși, o să ți se dea pământ, pământ bă, ai să devii un moșier”. Și cum vă spun, se știa zvonul ăsta, și unchiul meu chiar i-a vândut casa, ca să-i facă lui favorul.

La Alexandria, unde eram și eu, după trei săptămâni, aproape pe la sfârșitul lunii august, se face o campanie. Într-o noapte, tot așa noaptea târziu, după ora 12, nu îmi mai aduc aminte ora, se face o campanie de curățire de țigani a orașului, a unei părți, că și orașul Alexandria are mai multe cartiere de țigani, sunt foarte mulți țigani, adică erau și atunci, și mai sunt și acuma foarte mulți țigani acolo. O parte erau argintari, o parte spoitori, alții fierari, multe bresle, fiecare cu cartierele lor. Și ne-au curățat aproape peste 200 de suflete. Au venit noaptea și la vărul meu, unde locuiam, mă ia pe mine, pe vărul meu și pe mă-sa, ne-au legat și ne-au dus la poliție. Au umplut curtea poliției orașului Alexandria, că avea o curte mare atunci, pe strada care ducea pe pod spre ieșirea dinspre București, pe podul peste râul Vega, când mergi spre București. Era pe partea stângă – îmi aduc aminte ca acum – poliția aia, și într-o curte ne-au adunat pe toți, pe ăștia considerați mai periculoși ne-au băgat în niște celule, la beci, iar o parte – femeile și cu copiii, tinerii – îi țineau în curte. Apoi au început să ne cheme pe fiecare, că fiecare eram trecuți pe niște dosare, pe niște liste. „Pe tine cum te cheamă?” „Cutare”. „De unde ești, din Alexandria sau din București?” Și fiecare eram trecuți pe liste. Mie mi-a venit rândul a doua sau a treia zi.

Asta a fost în august?

Da, pe la sfârșitul lunii august. Apoi ne-a trimis din post în post până la București, drum ce a durat vreo trei zile. Și am ajuns la o instituție care se cheama Legiunea de județ, Legiunea de jandarmi a județului Ilfov, aici în București. Ne-a ținut și acolo vreo două zile, după care ne-a trimis pentru plasare, pentru domiciliu, la Prefectura Poliției Capitalei. Ne-a ținut și acolo tot așa pentru verificări și în sfârșit, cam pe la sfârșitul lunii august, m-au scos la raport, voiau să știe ceva. M-au întrebat de unde sunt, pe ce stradă stau, pe cine cunosc de acolo etc. „Păi sunt nepotul lui Bacă, sunt nepotul lui Ariclia” – am spus eu. „Da! A lui Bacă, a lui Ariclia, bine”. A dat telefon acolo și a anunțat pe Bacă și pe Ariclia, pe unchii mei care erau oameni cunoscuți, oameni de onoare, oameni de bază, cunoscuți și de poliție, și de prefectură, și întrebă: „Aveți voi din Alexandria în București pe cineva, cunoașteți unul așa, așa, și cutare?” Ei nu mai știau despre cine e vorba, că din Alexandria ne tragem cu toți țiganii; din nu știu câți nepoți, aproape că nici ei nu știau că de mine e vorba. Și în sfârșit, a venit unchiul Bacă la circa de poliție – că am fost transferat la circa de poliție de care aparținem, de pe Dudești. Când zice: „Uite Bacă, îl cunoști” – spune un comisar, Georgescu. „Da domnule Georgescu, e nepotul meu”. „Ia-l și du-l acasă, mănâncă-l și tu așa, că a fost găsit prin Alexandria”. „Dar ce ai făcut mă?” „Ce să fac, a venit poliția într-o noapte și a adunat toată țigănia, nu știu de ce” etc, etc, după care m-a luat cu el și am plecat unde aveam locuință.

N-ați auzit că nomazii au fost deportați deja în august?

Ba da, se auzise ceva, dar fuseseră ridicăți numai pletoșii, căldărarii. Dar nu dădeam importanță, noi credeam că dacă muncim, dacă suntem oameni cunoscuți, oameni fără caziere, n-o să pățim nimic. Se auzise că numai oamenii rău famați, numai hoții, numai pușcăriașii care au caziere, care au reclamații și așa mai departe.

Și ce zvonuri mai circulau?

Se auzise că e hotărât Antonescu să ne trimită pe toți, făcuse formalitățile, o serie întreagă de demersuri, dar fără aprobarea majestății sale Mihai I și a mamei lui, Regina Elena. Mulți nu știu asta, pentru că sunt tineri și habar n-au ce s-a întâmplat și cine a fost pentru exterminarea noastră, și cine s-a împotrivit? S-a împotrivit regele Mihai I, n-a vrut să semneze aprobările. A spus clar: „Țiganii sunt și buni, și răi, dar e un popor de oameni inculți, și fără cultură, fără pregătire, care nu știu să-și pună viața la punct, dar și ei sunt cetățeni ai acestei țări, și ei merg în război, și ca atare nu trebuie să le plătim cu această monedă”. Asta am auzit că au fost spusele regelui Mihai I. N-am citit undeva, dar se auzea de la oameni, că și atunci erau oameni ca unchiul meu Constantin, care el a avut prieten pe Runcu Marinescu, ruda lui Alexianu. Și atuncea se duceau diverse zvonuri, diverse informații în rândurile ălor mulți și obidiți.

Deci dacă nu ați fi mers atunci la Alexandria ați fi scăpat de Transnistria?

Datorită acelei să zic arestări a tuturor țiganilor din Alexandria am ajuns pe listele poliției și din cauza inculturii mele, de a nu fi știut să-mi pregătesc dosarul, pe care l-au trimis la prefectură, mi s-a întâmplat tot restul, pentru că n-aveau de ce să se lege de mine, pentru că eu munceam, lucram, eram

cunoscut de către oameni ca un copil cuminte, cinstit, dar probabil după cum m-o fi zugrăvit organele polițienești de la Alexandria mi s-a tras faptul că am fost ridicat noaptea din locuința din București, cum v-am spus deja.

Din neamul dumneavoastră a mai fost ridicat cineva?

Da, au mai fost un văr de-al meu, tata, tata lui Pecea, nepotul meu, tata lui Marina Petre sau Marin Constantin îl mai chema..., încă alți veri de-ai mei..., frați.

Frați?

Eram doi frați și o soră, rămași de la tata. Pe unul mama l-a dat de suflet la un frate al tatei, adică l-a cerut ca să-l crească, să fie băiatul lui, care ăsta, Marin, eu nu l-am considerat fratele meu, dar e numai din acte oficiale. Dar noi ne-am considerat veri, el era băiatul unchiului meu, că el nu știa că e dat de suflet, că el e băiatul mamei, că ea e o dementă care și-a dat copilul. Revenind, eram în București, ca rude din Alexandria, vreo 28 sau 29 de veri, deci un cerc mare, un grup.

Când s-au făcut deportările, părinții dumneavoastră unde erau?

Umblau prin țară, pentru că ei nu erau niște zdrențăroși, niște oameni care să vorbească urât; erau educați, oricum erau țigani civilizați, își făceau meseria. Adică, mama da cu ghicitul, nu cu ghiocul, ci cu cărțile de făcut vrăji; el lucra inele, cercei, cruciulițe, brățări, că atunci erau foarte căutate, majoritatea din țărani căutau să-și facă un inel frumos, o verighetă pentru cununie sau pentru prietenie, sau o pereche de cercei frumoși, sau o brățară frumoasă, sau un lăntișor, sau o podoabă oarecare. Era bun meseriaș. Pe bărbatul ăsta al doilea al lui mama îl chema Trae. Trae al lui Barlabici, al lui Marin Barlabici, da.

Cum așa?

Era răutăcios și îi plăcea băutura, iar de la băutura trecea la scandal, se ceartă cu mama, și din cauza lui sora mea a fost crescută de unchiul meu Ștefan. Dar și sora mea a murit de mult, Dumnezeu să-o ierte.

Din rudele din Alexandria au mai fost deportate în Transnistria?

Din neamuri?

Da.

Nu! Din familie, din familia de prim rang prea puțini. Doar câțiva veri.

Deci, pe 11 septembrie 1942 v-au ridicat jandarmii...

Da! M-au urcat într-un camion plin de romi. Prima dată ne-au dus la prefectură, într-un arest mare, comun, unde mai fusesem cu vreo trei săptămâni mai înainte, când m-au adus de la Alexandria. Ne-au ținut o zi acolo și după ziua respectivă, a doua, dacă nu mă înșel, și noaptea, exact, noaptea, ne-au dus tot așa, cu mașina, la Gara Triaj din București. Acolo se aflau vagoane de marfă, două vagoane din acelea de vite.

Au dat de mâncare?

Ce mâncare, câte o pâine uscată la câte doi inși, adică o jumate de pâine pentru două persoane. Când am ajuns acolo, în gară: hărmălaie, gălăgie, unii plângeau, alții se văitau, „ce-i cu noi, unde ne duceți, aoleo”, „de ce”, „ce am făcut, ce am furat”, câte și mai câte moduri de vociferare, în românește, în țigănește; „unde o să ne ducă, Doamne, măi fraților”, „nu știți ce e cu noi, măi” etc. Alții spuneau că suntem blestemați să îndurăm, mai făceau haz de necaz. Unii afirmau că ne duce să ne dea pământ, pluguri, boi, vaci, case,

„ei, nu mai plângeți, vedeți-vă de treabă”; „e greu până o să ajungem acolo, că acolo o să fim fericiți, o să trăim ca în rai”. Așa circula zvonul și mulți credeau.

Când ne-au încărcat, în zori de zi a plecat și garnitura; mai plecase înaintea noastră o garnitură, așa că a mai scăzut din tumult. Între timp mai venise, rar, câte un transport, câte un camion, două de suflete de romi, de țigani, cu copiii, cu bagaje etc. A venit și rândul nostru, ne-au încărcat. Înainte de asta a venit o mașină încărcată cu pâine. La început aruncau pâinea, dar până la urmă au venit unii să spună „ce faceți domnule”, au sărit niște țigani mai înțepați să ceară: „Cel puțin dacă vă bateți joc de noi, nu ne aruncați pâinea, spuneți-ne cât pentru fiecare, dați-ne câte o pâine, câte o jumate, câte un sfert, cum ne-o da, dar să știm fiecare care cum primim, și să o primim în mână”. Atunci s-a făcut listă și de la fiecare grup au venit câte doi oameni pentru a lua câte un sac de pâine, uscată, rămasă de la diverse unități militare, din aceea dreptunghiulară, de un kilogram. Apoi am început să împărțim pâinea între noi.

Cum era vagonul, era închis?

Păi sigur că da. Erau vagoane din astea acoperite, unde se transportă vite, cu ușile zăvorâte.

Exista și pază?

Păi sigur că da, era un vagon la mijloc cu armată; la zece-cincisprezece comune mai opreau trenul și veneau soldații să mai vadă dacă nu am murit.

A murit cineva pe drum?

La vagonul nostru nu s-a întâmplat, dar la altul da.

Și atunci ce făceau jandarmii?

Ce făceau? Opreau trenul, iar familia mergea pe aproape să-l îngroape, nu creștinește, cu preot și cruce; erau însă însoțiți de o patrule. Nu opreau în gară, ca să nu vadă oamenii tragedia, gălăgia, îl opreau puțin mai hăt, mai înainte.

Nimeni n-a încercat să fugă, să evadeze?

Ei, au încercat ei, dar nu se putea din mers, din viteza trenului cum poți să sari?

Dar când opreau trenul?

Ei, mai încercau ei, dar nu se prea putea, pentru că imediat cum oprea trenul, vagonul respectiv era păzit de patrulele înarmate, câte doi-trei la fiecare vagon. Întâi se postau în posturi, acolo în stația unde oprea garnitura, și după aceea ne dădeau drumul la ușă. Dar ce am făcut noi? Ca să vedeți, am găsit la cineva un ciocan și niște dălți – și-au luat unii sculele, ca să lucreze unde vor merge – și am făcut o gaură într-un colț anume al vagonului, în vreo două locuri, în care se urinau oamenii și se aruncau excrementele. Am făcut și două paravane, să nu fie văzuți cei care le foloseau. Dar tot era un miros de nedescris. Pentru că era și hrana, roșii, castreți, mere stricate, că era vara, dar și căldura care emana de la corpurile noastre, era ceva sufocant, deși aveam geamuri din alea cu gratii, dar cu deschidere mică. În sfârșit, cam în circa 3-4 sau 5 zile am ajuns la graniță, la Tighina.

Acolo ne-au debarcat, am trecut pe la niște medici să ne controleze, să nu avem boli din alea care se răspândească microbii. Apoi, ne-am luat în spate copiii, bătrânii bolnavi și, în sfârșit, ne-au încărcat în niște camioane din astea motorizate militare. Asta a fost și prima repartizare, pentru Tiraspol. La Tiraspol, acolo, într-o curte îngrădită cu – cum să vă spun -, îngrădită cu sârmă, așa ca un fel de lagăr, ca un fel de obor, cu mai multe rânduri de sârmă ghimpată, acolo ne-am dat seama că suntem majoritatea țișanilor. Au început să vorbească care în românește, care în țișănește: „Fraților, ne-a adus Antonescu aici pentru exterminare, pentru ca să ne înmormânteze, să ne omoare, să ne curețe de pe fața pământului”.

Ce s-a întâmplat apoi?

Păi acolo se purtau cu noi ca și cum am fi fost prinși la furt, în flagrant delict, chiar așa strigau la noi: „Băi, voi sunteți ăia cu caziere, voi sunteți spărgători, sunteți hoți, hoți de cai”, că așa mersese zvonul și în armată. „Care sunteți din județul Teleorman sau Galați”, „care sunteți din Ilfov sau care sunteți din Prahova”, și așa mai departe, au început să ne separe. În sfârșit, cei din București n-au fost – cum să spun – ca cei adunați de prin județe, de prin Giurgiu, de prin Ilfov (din Ilfov mai puțini), de prin Prahova, de prin Dâmbovița, care erau foarte mulți. Se aflase că unii deja plecaseră spre Oceacov, alții înspre Odessa sau Harcov. Oamenii iar au început să se jelească. „Luați-vă iertare unul de altul, că în curând n-o să mai fiți” – asta auzeau pretutindeni, sau „oh Doamne, ce ne facem, oh Doamne ce ne facem”.

Între timp v-au dat de mâncare sau apă?

Da, existau un fel de butoaie cu apă, cu furtun și pompă, ne dădeau câte un vas de sticlă sau căni de metal ca să bem apă. Pâine tot așa. Ne dădea pâine, dar ce pâine. Numai pâine nu era. Murdară, mucegăită, ruptă, plină de pământ, alta parcă avea și nisip în ea. În sfârșit, luai de frica morții, de foame și de frica morții. Așa, pâi pe urmă brânză, ce brânză era uneori, că o aruncau, era moale, alta era prea tare, alta mirosea, alta era sărată. Pe urmă măslina ne dădeau, erau butoaie cu măslina, băgau câte un vas și „țineți, în ce luați?”; altul în poale, altul în căciulă, altul în șapcă, alții în pălărie, în prosoape, cărpe, în fine ...

Aveam bagaje oamenii sau ...

Cum? Păi aveam, aveam bagajele cu noi. Eu aveam schimburile, aveam pantofii din picioare și, îmi aduc aminte, și o pereche de ghete, o pereche de ghete din acelea groase, care îmi erau mie dragi, moderne, cu nasturi într-o parte și foarte elegante; le îngrijeam cu cremă și le purtam numai așa, când mă duceam și eu undeva la plimbare, duminica sau sâmbăta, după ce veneam de la muncă.

Ei, de acolo au început – cum am spus – pornirile. Alții porneau, dacă îi trimiteau pe jos, la lagărul sau la punctul de muncă din colhozul cutare, alții după cum erau cerințele. Unii întrebau: „Domnule, dar unde dormim, cum dormim, dacă plouă”. „Ei..., lasă, că aveți acolo barăci, unde a stat armata rusă, cazărmi mari”. Mai erau unele barăci, dar comune, unde dormeau care cum puteam, unul lângă altul, care cum a apucat locul; din cauza asta erau de multe ori certuri între țișani, „dă-te măi mai așa, că aici era locul meu” etc.

Și uite așa, ajunși în părțile alea, ne-au repartizat în diverse direcții. Prima dată am fost la Oceacov cu ai mei. De la Oceacov am fost la un fel de colonie, un colhoz, unde ne-au repartizat pe unii la paie, pe alții la coceni, la curățat cartofi, la scos cartofi, la încărcat în saci. Acolo am avut cu mine un verșor al meu cu care mă ajutam mult și de care eram nedespărțit, pe care îl chema oficial Florea Ilie, dar noi îi spuneam Cireșan.

Era important să nu fii singur, fără rude?

Păi sigur că da. Cum să vă spun... La început, noi țiganii ne mai ajutam între noi, mai aveam spirit de într-ajutorare, de compătimire, ne mai miluiam unul pe altul, mai rupeam din bucățica de pâine, mai dădeam la altul care era mai amărât, care era mai flămând, care era mai pipernicit, mai slăbănog, mai bolnăvicios, mai bolnav, ne mai ajutam unul pe altul. Dar pe urmă, cu timpul, am început care cum puteam să ne păzim viața, să ținem numai la noi, pentru supraviețuire.

Și când ați ajuns la Oceacov v-au dat mâncare sau ...?

Da, mâncare, ne dădea tot așa, o ciorbă sau mâncare gătită, șuncă ne dădea, slănină practic, când mai așa, când mai acceptabilă. Imaginați-vă că nu ne dădea din mâncarea de elită, ne dădea din mâncarea militarilor, un fel de mâncare rămasă, un fel de mâncare care nu mai mâncau militarii, care rămânea. De exemplu, de multe ori, cartofii fierți erau delicatesă, cum vedeam că e cartofi fierți, când era puțin coaja crăpată ca să fie mai ușor de curățat și dacă mai aveam sare... era extraordinar. Eu și cu vărul meu aveam un tubuleț de metal, pe care îl găurisem cu un ac, plin cu sare cumpărată. Că am uitat să spun că înainte de plecare abia luasem salariul, salariul propriu, și mai aveam niște bănișori adunați. Aveam 127 de lei, bani pe care îi luam în mână în fiecare sâmbătă. Dar închipuiți-vă, cu 127 de lei aveam bani, puteam, fiind în București în perioada în care lucram, să-mi iau de mâncare, mai găteam eu singur, că mă pricep. Așa, aveam bani și să-mi cumpăr ceva ciorapi, cămașă sau un chilot, sau mă rog, din când în când, o dată pe lună, îmi strângeam banii să cumpăr încălțăminte, mai luam câte o giacă, un fel de salopetă din aceea care era frumușică, sau câte o vestă din aia fără mâneci, sau o șapcă. Nu erau bani mulți, dar mă descurcam. Ei, dar ce făceam eu? Când mergeam la fabrică, luam cu mine câte un pachet de țigări pe care îl dădeam portarului, unul simpatic. Așa, ne salutam reverențios, dădeam mâna uneori, devenisem prieteni; la un moment dat fac o testare, bag în buzunar niște placheuri – că noi turnam și placheuri din acelea de bronz, de pus la încălțăminte – să văd dacă îmi face observație sau dacă mă ceartă. „Aoleo – zic –, uite, am uitat placheurile astea în mână, că am și eu nevoie să mai dau pe la prieteni sau mai bat și eu la încălțăminte”; „Lasă mă, dă-le dracului, dacă poți ia, ori de câte ori – îmi spune –, ia-ți și lasă că nu zic eu nimic de asta. Să nu iei scule”. Ei, pe urmă ce făceam? După ce se termina turnatul în forme, mai rămânea material, alamă din asta topită, mai rămânea în oala de grafit; luam și făceam o formă de turtă, de vreo 3-4 kilograme. Când era aproape de ieșire, o băgam aici la burtă; când ne controla, ne controla pieptul, la buzunare, dar la burtă nu controla. Eu mai băgam în buzunare și placheuri de metal. Erau ateliere care cumpărau, pentru că pe atunci era metalul militarizat, cum să vă spun, nu se găsea oriunde de

cumpărat, pentru că se folosea în scopuri militare. Așa, mai vindeam și făceam rost de bani în genul acesta; deci aveam strânși bani, salariul era pentru viața zilnică. Așa, sub formă de furat. Cum se face și acuma și cum se făcea și mai înainte, chiar în vremea comuniștilor. Se fura pe rupte. Da, sigur că da, nevoia te învață și oamenii te învață. Și niște anomalii, că cu cinstea la ora actuală nu faci mare lucru.

Ei, și cum vă spuneam, banii adunați mi-au prins bine. Pentru că acolo, în Transnistria, se purtau cu noi exact ca cu infractorii, de aceea cu banii ne mai ajutam, mai ales dacă ne mutau dintr-un loc în altul. Până a început tragedia.

Când asta?

În iarna lui 1942 spre '43, atunci a început tragedia.

Tot la Oceacov erați?

Nu, am fost așa: Oceacov, Niceaina, Berezovca, Suhabalta. Aici, la Sohabalta, m-a prins iarna aia grea; eu începusem să mă îmbolnăvesc, iar verișorul ăsta al meu întotdeauna se ducea și mai muncea. Ce făcea el? Mai făcea cuțite, mai lucra ce mai putea și el pe acolo, aducea câte un cartof, mai câte o bucată de pâine, de brânză, de carne de oaie, dar mai rar, nu în fiecare zi. Și în felul ăsta m-a îngrijit verișorul ăsta al meu timp de două săptămâni. Îmi făcea frecție, se ducea și îmi cumpăra alcool rusesc...

Spirt?

Spirt, da, da. Procurarea lui nu era fără riscuri, că îl luau rușii, îl foloseau ca băutură. După două săptămâni m-am făcut bine. Am început să lucrăm, mai dădeam zăpada de pe la oameni, ne mai dădeau să mâncăm, mai luam câte un lucru din curte și îl mutam în altă parte...

Unde ați locuit?

La niște bătrâni, la niște ruși.

Ucrainieni?

La ucrainieni. Să știți că erau oameni sufletești și cu credință în Dumnezeu, ca în toate părțile Ucrainei. Noi le spuneam ruși. Ei, bătrânii, ne învățau și să mai vorbim și ne-au găsit pentru iarna aceea o cămăruță mai mică, la ei, ne-au făcut un pat, ne-au făcut o saltea de aceea cu paie, niște perne tot din paie, pături de lână făcute, țesute de țară, cu care ne înveleam; erau două suprapuse, ca să nu ne fie frig și cu care ne înveleam, o măsuță pe care de multe ori ne aduceau ei să mâncăm și un scaun acolo, o cană de metal din care beam apă. În sfârșit. ...

La Suhabalta au fost mulți țigani?

Erau cam puțini, că au început să se împânzească în diverse locuri. În lupta pentru o viață, pardon, pentru supraviețuire, se alerga mult, să ai de unde să faci rost de hrana zilnică și unde să te poți adăposti. De exemplu, ce am făcut împreună cu vărul meu? Adunam tuburi de proiectile, din alea de alamă, am căutat un fierar, ne-am făcut rost de pânze de bonfaier și încercam să tăiem partea groasă de lângă focos, pe care o strângeam și facem clopote, că aveau nevoie, aveau și ei vite, oi. Și în felul acesta am ieșit în primăvară. Începuse o căldură în 1943, o căldură bună.

Tot în anul acela m-am îmbolnăvit de malarie. Un fel de boală de mă lua cu friguri, mă durea capul, simțeam că-mi ard ochii. Îi spun eu lui vărul

meu: „Băi, să te pregătești că rămâi fără mine”. A început și ăla să plângă: „De ce mă?” „Ei, uite – zic -, gata, au început frigurile” – noi știam ce înseamnă aia friguri. Și i-am mai zis: „Să te pregătești să mă îngropi, dar să ai grijă de mine, să nu tragă câinii de cadavrul meu; Să-mi faci o groapă mai adâncă, să te pregătești”.

S-au întâmplat cazuri, cadavre mâncate...?

Am auzit de treaba asta, însă nu am văzut așa ceva. Dar au fost cazuri când alergau țiganii după câini; parcă simțeau câinii, că nu se mai apropiau de ei. Dar fugeau după câini și îi omorau, îi sugrumau, chiar asta m-a determinat de mi-am luat lumea în cap cu vărul meu, de am plecat, chiar dacă ne împușcă cineva. Când am văzut că au început să mănânce carne de câine...

Și carne de om tot așa?

Nu, am auzit din altă parte. În alte grupuri... Că unde mureau oamenii, le tăiau pulpele, le tăiau carnea de la care era mai proaspăt mort și o frigea. Ei, nu vă mai spun, unde găseau cai de-ai oamenilor, îi prindeau noaptea pe furiș, că ieșeau copiii la păscut caii și ei se duceau să-i prindă. Mereu aveau o frânghie la ei, erau pregătiți, și când vedeau un mânz aruncau lațul de gâtul lui și îl trăgeau după ei și calul murea. Am auzit că și pisici au fost prinse și tăiate. Ce să spun, era foamea aprigă și de aia mai plecau țiganii la furat noaptea ...

Și ce se întâmpla cu țiganii dacă era prinși la furat?

Erau bătuți, băgați la închisoare, la ghilotină, trimiși la centru, nu mai știam nimic. M-am retras în 1943, asta aproape de toamnă, iarnă, am ajuns la Alexandrudar, și acolo am făcut chiar sărbătorile de iarnă: Găciunul, Anul Nou.

Ce ați făcut acolo?

Am trăit acolo. Într-adevăr acolo, la Alexandrudar, erau niște cazărmi militare cu două etaje, cazărmi militare rusești. Fuseseră ocupate de nemți, pe urmă nemții au plecat mai departe pe front și am ocupat noi, câteva zeci de familii; acolo într-adevăr mai găseam de muncă. Aici era un mod de viață mai acceptabil, la Alexandrudar. Da, lucram, ne sculam care cum puteam de dimineață, mai târziu, în orice caz până în ora 9 eram toți sculați și mergeam la muncă, la săpat, la semănat, la cules ceva, la plantat pomi, în sfârșit era de muncă, de treabă.

Se plătea?

E un fel de a spune. Dar eram mulțumiți că aveam mâncarea, cum v-am spus, mai acceptabilă, hrana, de multe ori ne mai dădea și mâncare gătită, caldă: ciorbă de cartofi, cu paste făinoase, cu ciolan în loc de carne, os de vită băgat acolo; era viața mai acceptabilă. Nu ne dădea întotdeauna. Pe urmă conserve, că am uitat să vă spun că la urmă ne dădea cotă conservele care erau rămase; dar de multe ori mulți se îmbolnăveau, că unele erau extraordinar de alterate, nu puteai să le mănânci oricât ai fost de flămând, altele mai puțin alterate.

Dar și aici, la Alexandrudar, a devenit greu. Această cazarmă mare, aproape se stricase, că făceam focul, mai luam din ferestre tocurile de geam sau lemnăria: uși sau nu știu ce altă scândurărie, să facem foc să ne încălzim.

Asta când a fost?

În iarna lui 1943 și pe '44, aproape că era prin luna ianuarie când am început să facem treaba asta. Se făcea focul și ne adunam în jurul lui. Îmbrăcămintea, ce fel de îmbrăcăminte, că se epuizase, se rupsese și se distrusese; eu nu mai aveam nici ghetetele, nici pantofii. În loc de încălțăminte foloseam cârpe, zdrențe, pe care le înfășuram în jurul piciorului, apoi legam cu sârmă. Eu de aceea am rămas cu reumatismul electrizant, niște dureri electrizante la picioare.

Ce mai puteți să-mi spuneți despre Alexandrudar?

V-am spus, v-am arătat mai înainte că viața era oarecum mai acceptabilă, nu mai bună, mai acceptabilă, pentru că se mai găsea de lucru, din când în când.

Erau jandarmi acolo?

Da, erau, dar nu prea mulți. Însă se știa că noi nu putem să fugim, să ne întoarcem în țară, că n-aveam cum, dată fiind și depărtarea, dar și obstacolele care le puteai întâlni aproape din localitate în localitate.

Dar totuși nimeni n-a încercat să plece?

Acolo unde te vedeau organele de urmărire, polițai, jandarmi, te și întreba: „ce-i cu tine mă, ai fugit”, „ce e mă, încotro vrei să mergi, unde mergi, că chem poliția”; alții erau mai domestici, mai de Doamne ajuta: „Ce ați făcut mă, ce ați pățit, v-a adus Antonescu”, „dacă vreți să scăpați, mergeți, căutați să ajungeți prin țară”.

Dar nimeni n-a încercat să evadeze?

Mulții au evadat, foarte mulți s-au întors pe parcurs. Un frate de al meu era un bărbat foarte inteligent, foarte deștept, Marin Constantin, băiatul lui Alexandru, fratele lui mama, care l-a dat mama de suflet, era un fel de staroste, de șef din acesta care ne mai supraveghea sau care să coordoneze; n-a stat mult, numai o lună de zile, o lună jumătate, și prin intermediul unor militari prieteni s-a îmbrăcat în hainele lor, i-au făcut un act fictiv și l-au trimis în țară.

Și nu l-au prins?

Nu, păi dacă era îmbrăcat militar, și era cu un grup de militari care veneau, trebuiau să meargă în țară.

Și ce a întâmplat pe urmă cu el?

Cu el? El a fost foarte descurcăreț. În țară, când a ajuns, nu s-a mai agățat nimeni de el. De ce? Se potolise zarva, cum am spus mai înainte, noi am fost aproape ultima serie de deportare. Cu el nu s-a întâmplat nimic, și-a văzut de treabă. De altfel, nici noi nu am mai rămas prea mult, că a început retragerea frontului, veneau motorizatele, și a trebuit să tot venim spre țară. Veneau deja rușii.

Dar asta însemna libertatea dumneavoastră!

Nu, niciodată nu am gândit astfel. Eu mi-am iubit țara și am respectat-o, am făcut tot ce am putut pentru ea.

Și ea va răsplătit cu deportarea?

Da! Chiar și așa. După ce am venit din Transnistria, atât de mult am iubit țara că am dus muncă de lămurire între mulți tineri și am plecat în 1948 cu 6 băieți din comuna Curcani și din Budești pe un șantier național pe muncă

voluntară la Salva Vișeu și apoi la Bumbești-Livezeni. Am avut fetița de trei luni, că mă însurasem acolo, în comuna Curcani, și am plecat în cadrul U.T.M.-ului pe șantier trimis de Uniunea Tineretului, adică eu m-am înrolat, eu m-am înscris cu băieții, v-am spus, cu încă 6 băieți și am plecat la Salva Vișeu, unde am stat 3 luni și 2 săptămâni, și de acolo, când s-a terminat munca la ultimul sector (era sectorul tunele), m-am înscris benevol pentru Bumbești Livezeni. Iacă, în felul ăsta am stat la muncă voluntară, benevolă pentru țară, pentru țara asta românească, atât de mult o doream, atât de mult o iubeam și atât de mult vroiam să fie o țară de mare rang și de mare viitor, pentru binele nostru. Am vrut să vă spun asta pentru că mult am iubit și mi-a fost dragă țara asta, am urât armata sovietică care ocupase și care a rupt Basarabia și Bucovina de țara mamă. Eram un patriot inflăcărat, deși sunt de altă origine etnică, practic sunt cetățean român.

Cum a fost după ce v-ați reîntors din Transnistria?

După ce am venit din Transnistria, în 1946, m-am înscris în Partidul Comunist. De ce m-am înscris? Și pentru una, și pentru alta. Din trei motive. În primul rând pentru că am fost deportat și adus de ruși în țară, în al doilea, dacă nu erau rușii, nu veneau o bună parte din țigani înapoi în România, le rămâneau oasele pe acolo, poate și ale mele. Așa, și în al treilea rând pentru că în comuna Curcani, de unde mi-e nevasta, erau țiganii toți marginalizați. Și atunci m-am ridicat ca membru de partid, când mă duceam la ședințele de raion, de județ, mă ridicam să susțin țiganii. Da, și mulți au fost ca activiști, ca gospodari, ca oameni cinstiți, că să știți ce a fost bun la comuniști: nu primeau în rândurile partidului pe toți borfașii. Dacă aveai 6 sau 3 luni de pușcărie nu erai membru de partid, n-aveai voie să fii membru de partid. Țsta a fost un lucru bun în partid. Restul nu mă mai interesează. Dar să știți că în perioada comuniștilor, țiganii au avut importanța lor ca oameni și au devenit și ei un popor relativ influent. Au început să știe și ei ce e aia să nu mai aibă rogojină pe jos sau să lipească cu lut casele. Au început să aibă și ei covor, prima dată de iută, au început să aibă și mobilă, pentru că se cumpăra în rate.

Și poliția – de fapt miliția – cum se comporta pe vremea aceea, a comunismului?

Păi, era subordonată partidului.

Dar am auzit că pe vremea lui Gheorghiu-Dej s-a luat aur de la „pletoși”. Este adevărat?

De la infractori, de la țigani. Da, dar numai Gheorghiu-Dej. De fapt nu se lua, se ridica pe bază de proces-verbal. Era o lege care și Ceaușescu a folosit-o, nu numai Gheorghiu-Dej.

Dar familia dumneavoastră actuală?

Am doi băieți și o față. Primul băiat l-am dat la o școală de muzică, a învățat liceul de muzică, fagotul, pentru muzică clasică. N-a mers mai departe, și-a făcut o formație de băieți din muzică ușoară. Dacă ați auzit cumva, nu știu dacă ați auzit de Marin Pechea. A fost și formația aceea „Cromatic”. E nepotul meu, băiatul lui fratele meu, el fiind saxofonist, tot cu liceul de muzică. La ora actuală, fiul meu este în Suedia, a plecat cu o formație.

Să mai revenim totuși asupra celor întâmplate în Transnistria.

În fine, după puternicele ofensive ale rușilor, au început retragerile. Am observat atunci plecarea tancurilor nemțești, iar vărul meu îmi tot spunea: „Nu te îmbolnăvi să mori pe capul meu, că mor și eu lângă tine. Hai că uite, se apropie, se apropie retragerea, hai să căutăm, să găsim metode de evadare, de ieșire, de ajungere la graniță”. Așa am ajuns la un fierar, despre care am vorbit la început, și de fata căruia se îndrăgostise vărul meu.

Numai voi doi ați fugit sau ...?

Numai noi doi. Ceilalți au plecat organizat, mai la urmă, odată cu retragerea trupelor. Noi am plecat cu ajutorul unor militari români care se împrietenișeră cu vărul meu.

Cum?

Eram în drum spre Berezovka. Vărul meu s-a dus nu știu cu ce scop, ba să ceară pâine, ba să vadă dacă poate să facă rost și el de ceva, și în sfârșit: „de unde ești mă”, întreabă unii din militari. „Din Alexandria”. „Din Alexandria? Păi și eu sunt tot din părțile alea” – spune unul. „De unde?” Și tot așa, până când l-au întrebat ce e cu el. În același timp, soldații au spus că se îndreaptă spre țară. „Păi când plecați? Bă, să ne luați și pe noi” – a spus vărul meu. „Păi cum să vă luăm, că voi sunteți civili”, dar ne-au făcut și nouă rost de niște efecte militare și în sfârșit am aranjat cu ei și ne-au imbarcat. Dar nu au mers decât într-o localitate la vreo 40 km. de Berezovka, nu mi-aduc aminte care. Ei, până aici au putut să ne aducă. „Ce facem bă? Hai înapoi la Berezovka. Am crezut că o să mergem așa, să ajungem aproape de graniță”. Așa că am început să mergem pe jos. Ne-au dat ei ceva, săracii, niște pâine, vreo 2 pâini sau 3 dacă nu mă înșel, niște conserve, brânză de aia uscată. În sfârșit, am rămas și cu efectele acelea militare și ne era frică să nu ne prindă acuma armatele, jandarmii, poliția, poliția militară, să ne întrebe ce e cu noi, în fine, dar mai mult noaptea mergeam. Ziua ne ascundeam, noaptea mergeam la drum, și așa am ajuns sleiți de putere la Berezovka. Aici, chiar la fata aceea ne-am oprit. Era o casă de oameni gospodari, oameni nu cu posibilități mari, mijlocași. Și când ne-a văzut: „Ce e cu voi?” „Ce să fie, uite asta și asta...” – că el vorbea, vărul meu, el învățase rusește și se înțelegea cu ei de toată frumusețea. Am zăcut acolo trei săptămâni de zile și m-a luat prima dată cu tremurat, parcă s-a reactivat malarie, dar din malarie am dat în tifos exantematic. Au luat legătura cu sanitarul, doctor de comună, sanitar – nu știu –, care oricum avea sarcina de a face injecții. Zice: „Căutați să-l izolați că a dat în tifos”, și într-adevăr, senzații de vomă, dureri de cap, nu poftă de mâncare, temperatură, când cutremurat, când... în sfârșit ajunsesem sleit. Și ce spune omulețul ăsta: „Dacă o să aibă noroc să-i fac rost de injecții – zice – v-a scăpa, dacă nu, fiți atenți că o să vă îmbolnăviți și voi. Căutați să-l izolați, să nu mai mergeți la el, să nu mai intrați”. A început să plângă vărul meu față de fată și-i spunea: „Cum să-l las să moară, n-a murit timp de aproape doi ani, aproape un an jumate, și acum când să ajungem și noi..., măcar să călcăm pe pământul țării”. Ei, începuse ochii să mă lase, în sfârșit, a vrut Dumnezeu după o perioadă de câteva săptămâni să-mi mai revin. Auzeam cum se retrag militarii, iar el îmi spune: „Ce ne facem băi, întărește-te băi, nu mă lăsa mă, că mor și eu lângă tine, aici nu te las măi”;

chiar și eu plângeam, nu făceam altceva decât îmi curgeau lacrimi. Și spuneam: „Salvează-te tu, lasă-mă”. Și el spunea: „Cum să te las mă să mori, cum? Nu, mor lângă tine aici. Nu se poate, trebuie să te întărești, trebuie să ai încredere că ajungem în țara noastră”. A vrut Dumnezeu de a venit sanitarul ăla rus și mi-a făcut două injecții, nu una după alta, ci la diferență de vreo douăsprezece ore. Imaginați-vă că a stat lângă mine, când am făcut temperatură peste 41 m-a scos afară, apoi m-a învelit într-un cearșaf umed și a aruncat apă rece peste mine. Ei, atunci am început și eu: „Ah, lăsați-mă, nu mai mă chinuiți, lăsați-mă să mor, să aveți grijă să mă îngropați ca lumea, atâta vreau”. Și a început vărul meu să țipe: „Nu mă lăsa mă, nu mă lăsa, trebuie să ajungem acasă”. Și uite așa, a mai trecut o săptămână de zile și el a spus „gata, a sărit șanțul, am lovit moartea, am gonit-o de la el”. Și treptat, treptat mi-am revenit, începusem să am poftă de mâncare... Azi așa, mâine așa, și am început să mă întăresc, am început să umblu pe picioarele mele, seara mă scotea vărul meu, făceam mișcări, plimbare la aer, că era o lizieră de pomi pe acolo, ca un fel de pădurice tânără, mă ducea pe acolo și stăteam cu el mai mult. Apoi ne-am gândit din nou să plecăm mai departe.

Și ați reușit?

Niște ucrainieni trebuiau să plece cu niște saci de grâne, porumb, mălai, nu îmi mai aduc aminte, la Tiraspol și de acolo la Tighina. Și ce spuneau: „Măi, vă duc, dar ce faci cu el?” „Păi uite, facem un așternut”. Au aranjat un pat cu haine rusești, cu pufoaică și nu mai știu ce, iar după o zi și o noapte am ajuns la Tiraspol.

Erau jandarmi pe drum?

Numai la punctele de interdicere; era o goană spre graniță, spre retragere, care mai de care să nu vină rușii, să nu vină avioanele să-i bombardeze.

Cum ați reușit să mergeți mai departe?

Vărul meu a avut niște mărci, bani din aceia rusești, din Transnistria. Am reușit să ne urcăm într-o garnitură de tren mărfar, a vorbit el cu ceferistul să ne aducă până la Tighina. Cu chiu cu vai am ajuns, mereu cu spaima de bombardamente. La Tighina era granița principală de trecere, păzită cu poliție, cu jandarmerie. Cum să facem să trecem acum. Cum, cum? Stăteam ascunși printre vagoane, ca să nu fim văzuți pe lângă gard, așteptând o posibilitate să trecem. Când acolo, o patrulă ne află și ne întreabă ce-i cu noi. Păi să vedeți că uite așa, am venit cu cineva. „Ce-i cu voi? Hai cu mine”. „Păi nu, nu, că suntem țigani și uite am fugit și vrem să mergem...” „Gata! Stați voi acolo ascunși și așteptați voi ceva acolo...” Și unde credeți că ne duce? Era postul principal. „Ce-i cu voi măi?” – ne întreabă un locotenent. „Băi urâților, ce facem cu voi, măi?” „Păi să vedeți, să trăiți, uite eu sunt, suntem țigani, am fost deportați din ordinul lui Antonescu și dacă am văzut că se retrag armatele, ne-a fost frică să nu ne omoare, să ne prindă rușii să tragă în noi; am vrut să mergem în țară, să plecăm, dar n-aveam, uite, așteptam și noi posibilitatea”. „Nu se poate – zice -, uite ce se întâmplă: voi vă duceți la punctul sanitar de parazitare și acolo spuneți care este situația voastră”, și ne-a dat un delegat, un soldat. Așa, în sfârșit ne controlează, ne verifică. Acum, teama mea. Care a fost? Prima dată ne-a băgat la cântar. Am avut 38 sau 39 kg. Ne-a tuns, ne-a dat haine. Doamne, mă gândesc acuma, că dacă

era cineva să ne filmeze, să vadă, cred că era compătimirea de pe lume. Apoi am avut posibilitatea să găsim un mijloc de transport, tot un fel de vagoane din acelea, care erau cu încărcături diverse. Și în acest fel, după două zile și două nopți de mers așa am ajuns în țară. Când am coborât din tren ce credeți ce am făcut?

Ați sărutat pământul.

Absolut, niciodată n-am pupat țărâna. M-am închinat, am luat țărâna și am pupat pământul. Și așa, atunci am spus: „Dacă nu am murit până acum, nici de acum încolo”. Eram pe pământul nostru, eram în țara noastră, puteam să ne descurcăm pe limba noastră, puteam să cerem ceva. Ei, am început să cerem: „Ajutați-ne și pe noi, că suntem așa, suntem deportați”, nu mai spuneam că suntem țigani, că majoritarii, când auzeau că am fost și în Transnistria și că suntem țigani, nici nu se uitau la noi: „plecați de aici, hai”. Ei, cum vă spun, mai mergeam, mai ceream, până la urmă un singur om – pe la Urziceni cred – de-a dat ceva. Ne-am dus să facem undeva baie, într-o gărlă, eram tunși și arătam ca dracul, slăbiți, piperniciți, vai de capul nostru, și ne vede un cetățean, un om cam la 40-50 de ani. Credea că am scăpat din pușcărie. „Mă, ce-i cu voi, de unde sunteți?” „Ce să fie, uite, suntem veniți din Transnistria, am coborât din tren”. I-am povestit probabil cu atâta patimă încât a început să-i curgă lacrimile. Parcă mi-a venit sufletul al loc. „Vreți să mâncați și voi ceva? Hai la mine”. „Unde stați, departe de aici? Că noi vrem să ieșim la șosea ca să găsim o ocazie până la București”. „O să ajungeți la București, veniți să vă dau de mâncat și poate vă găsesc ceva îmbrăcăminte, să nu mergeți în halul ăsta în București”. Dumnezeuule, cred că țigan a fost, țigan lăutar, dacă nu mă înșel. Acasă la el, mamă-sa ne-a dat ce avea mai bun și ce nu mâncasem de doi ani. În fine, am mâncat, ne-am închinat, ne-am rugat lui Dumnezeu. Ne-am dus la gărlă, ne-am spălat și îmbrăcat cu hainele aduse de el. Am ieșit apoi afară la șosea, la bariera spre București, și acolo tot am ridicat mâna, am tot ridicat mâna și dă Dumnezeu un camion. Se oprește. „Unde vreți să mergeți?” „Vrem să mergem la București. Se poate să ne luați și pe noi?” „Urcați-vă sus ...” Într-adevăr, am ajuns la București. Ei aici, când am ajuns la București, să-mi bată inima, și râdeam, și plângeam, și nu știam încotro să luăm.

Oricum, am ajuns, ne-am urcat în tramvai și am ajuns în cartierul nostru. Era după amiază, în luna septembrie. Cred că era 20 când am ajuns în București. Când m-au văzut câțiva inși din cartier au exclamat: „Uite, uite-l, Marin, uite-l pe Davacică”, cum îmi spuneau mie; alții au început să plângă, „băi, am auzit că ai murit, am auzit că v-au omorât, că v-au împușcat, că v-au dat foc”, câte și câte zvonuri nu se auzeau. În sfârșit, altora nu le venea să creadă că suntem noi, credeau că suntem arătări, sufletele noastre, mă rog. În sfârșit, când m-a văzut mama să leșine și mai mult. Altul venea cu băutura, altul cu mâncarea, altul cu găini gătite la cuptor, în sfârșit, apoi am început din nou viața în București.

„Nu știu alții cum s-au descurcat, de au mai viețuit”

Interviu realizat cu Brânzan Anuța Androneta, București, iunie 2001

Mă numesc Brânzan Anuța Androneta, sunt născută în Roșiorii de Vede, în anul 1934, luna martie, ziua 5, din părinții Radu Pavel și Radu Constantina.

Ați mai avut frați sau surori?

Am avut 3 surori și cu mine 4, deci am fost 4 surori.

Și părinții dumneavoastră cu ce s-au ocupat?

Tatăl meu era lustragiu, că n-avea meserie, el n-avea părinți și s-a ocupat și cu agricultura, în timp de vară. Toamna cu lustrageria, că era noroi și trebuia un pantof cu rățat, dar vara se ocupa cu agricultura. Lua pământ de la boieri și își lua și oameni cu ziua și mergeau la secerat, la săpă; asta făcea tatăl meu.

Iar mama?

Mama era casnică, mai lucra de mână: croșeta, broda.

Cum a fost copilăria dumneavoastră?

Copilăria mea a fost destul de frumoasă, că tatăl meu muncea, era și Marieta la școală și eu. Eu am luat premiul întâi în clasa întâi și cu atât am rămas, cu clasa întâi. Spunea mătușa mea și vecinii după stradă că venea învățătoarea după noi și nu știa ce s-a întâmplat, că îi părea foarte rău de noi că nu venim la școală, că suntem niște copii foarte buni, și vecinii i-au spus că suntem ridicăți și trimiși în Transnistria.

Au mai fost și alte rude de-ale dumneavoastră ridicate și trimise în Transnistria?

Nu, n-au mai fost din familie. Au constatat dâșii, poliția, că tatăl meu când fusese cavaler făcuse pușcărie, pentru un scandal. Nu pentru că a furat, nu că a făcut altceva; s-a bătut cu unul beat, care îl bănuia că se leagă de soția lui. Ăla a venit cu un cuțit, s-a bătut cu tata și la urmă cuțitul s-a înfipt în respectivul. Și ăla a murit, iar în arhivă este că tatăl meu a făcut omor – pentru că n-a avut martori, că era pe câmp la un boier, ca administrator. Pentru asta a făcut numai 5 ani pușcărie. N-a făcut 20 sau 25 de ani, că așa urma, pentru că a avut-o pe soția ăluia ca martoră că nu el a fost de vină. Că tata dormea și el s-a dus cu cuțitul să-l omoare, și i-a dat un șut puternic și tata s-a trezit din somn, și cum a sărit așa în picioare l-a apucat de mână cu cuțitul. Și atunci zăpăcit din somn, ăla beat, a înfipt tata cuțitul în el. Să vedeți că dosarul lui se găsește poate acolo la pușcărie sau la Turnul Măgurele, unde a făcut crima.

Când a întâmplat asta?

Dacă el s-a căsătorit cu mama în 1932, cred că prin douăzeci și ceva. Dacă avea martori nu făcea nici o zi pușcărie, dar n-a avut decât pe nevasta lui ăla și atât, a făcut 5 ani. Și pentru asta s-a găsit motiv pentru deportare. Tata făcuse pedeapsa care i s-a convenit, dar așa a fost poliția de atunci.

Ce mai știți despre familia tatălui dumneavoastră?

N-avea frați, n-avea părinți, n-avea pe nimeni. L-a făcut mamă-sa și la 3 ani ai lui au murit. Și nu cunoștea pe nimeni așa de rudă. A crescut pe la boieri.

Dar bunicii dumneavoastră dinspre mamă?

Nu i-am cunoscut, că au murit tineri și bunicii mei. Mama s-a măritat târziu, la 33 de ani s-a măritat mama cu tata și nu mai existau bunicii. Numai ce am auzit despre ei.

Și ce ați auzit despre bunici?

Bunicii au fost agricultori, au avut 16 pogoane de pământ, au avut vreo 9 copii, 4 băieți și 5 fete, dintre care au mai murit din ei tineri, altul a murit în cutremurul ăla din 1941, era concentrat aici în București și fiind noaptea s-a speriat, s-a îmbolnăvit și țin minte că n-a durat nici un an și l-a adus bolnav din București și a murit. Restul fraților au murit mai tineri, iar altul a trăit până acum 15 ani.

Cum a fost copilăria dumneavoastră?

A fost foarte frumos acasă, cu părinți, foarte frumoasă a fost copilăria noastră. Ne iubeau și vecinii și eram drăgălașă, aveam și poze așa cum eram.

Mai aveți și acum pozele?

Da, da. O mătușă ne-a luat și ne-a dus la fotograf. A fost chiar în ziua când a venit poliția și ne-a ridicat. Fotografia vorbește ce creștere am avut [vezi fotografia la cap. *Ilustrații*], cum ne purta de frumos, că eram în rang cu boierii, nu cu lumea de rând, și probabil l-au invidiat și pe tata, că un lustragiu are așa o familie. Probabil și din invidie ne-au făcut asta.

Dar înainte de a vă duce în Transnistria nu a fost nici un zvon?

Nu, nu știu, pentru că eram prea micuță ca să...

Despre momentul când ați fost ridicați vă mai amintiți ceva?

A venit un polițai acasă și a spus că în baza nu știu cărui ordin vă ridic. Când am fost de curând la Roșiori am aflat că polițaiul mai trăiește, are optzeci și ceva de ani. Dar știu cazul unei fete de vreo 17 ani atunci, pe care a trimis-o boierul să cumpere ceva din magazine și poliția a luat-o și a vrut s-o ducă în Transnistria. Și acolo când au întreat-o: „Cum te cheamă? De unde vii? Ce e cu tine?”, a spus că lucrează la boierul cutare. Și atunci, poliția să vadă că e adevărat, a dat telefon boierului, care avea un cuvânt: „Măi tâmpiților, mi-ați luat fata? Trimiteți-mi fata acasă”. Și așa a scăpat de Transnistria. Așa cum s-a făcut în Roșiori, nu s-a făcut în toate orașele. Am fost și în Alexandria, unde nu s-a întâmplat așa ceva, conta și de primar, conta și de șeful poliției. Așa s-a lucrat cu Transnistria, nu s-a lucrat în numele legii, cum ar fi venit o lege de sus. Da, uite, din Alexandria n-au luat țiganii românizați, care aveau case, care aveau servicii, munceau.

Deci a venit jandarmul respectiv și...?

Da, a spus că are o hârtie, un ordin de la poliție, că trebuie să fie ridicați corupții. Și de acolo ne-au dus la Turnu Măgurele.

V-ați luat bagaje, v-au lăsat să vă pregătiți?

Da, ne-a lăsat să luăm ce puteam căra în mână. Și ne-au dus la Turnu Măgurele, că era vara, august, cald, ne-au lăsat pe stadion până au făcut rost de vagoane, până au mai adus de prin altă parte pe alții și ne-a imbarcat la vagoane de vite...

Cât timp a durat toată pregătirea?

Povestea asta pe stadion? Vreo 3 zile ne-au ținut, 2 sau 3 zile.

Cum ați dormit acolo?

Pe jos, pe iarbă, acolo pe stadion, afară, sub cerul liber, că era cald. Păi și în Rusia, când ne-au dus acolo, la ferma aia, tot sub cerul liber ne-au ținut o lună și ceva, până ne-a dus la niște cazărmi, pe malul mării, care se învecinau cu orașul Oceaov; erau vreo 7 kilometri – spunea tata – până la Oceaov. Tot așa, ne-au ținut afară, sub cerul liber am dormit o lună și ceva. A început frigul să vină, și ploile, și toamna, da.

Să ne întoarcem la plecare. Deci ați plecat cam după 3 zile de la Măgurele?

Da! Și pe urmă au adus vagoane de vite, fără geam, fără nimic, și ne-au imbarcat, ne-au pus câte o santinelă la fiecare vagon și am pornit. A oprit în Roșiori, familia noastră, a mamei, a auzit că venim, că trecem prin Roșiori, a ieșit la gară și când ne-a văzut cu santinelă și în vagoane de vită o mătușă a căzut pe calea ferată, a leșinat.

Cum a fost călătoria spre Transnistria, cât timp a durat?

Păi cât? A durat așa, vreo 10 zile cred, n-a durat prea mult, nu știu, vreo 10 zile, o săptămână, nu pot să vă spun.

Și v-au dat voie să coborâți?

Nimic, nimic, absolut nimic.

Și nevoile?

Nevoile! Nu știu, noi ca copii, că mama luase și olița.

Cu mâncarea cum a fost?

Nu-mi amintesc cu mâncarea dacă ne-a dat ceva, sau ce au luat părinții, nu-mi amintesc. Dar știu că ei ne-au mințit ca să nu ne revoltăm, că au plecat evreei de acolo și ne duc în casele lor. Nu știu mare lucru, dar pentru mai târziu țin minte, după ce n-a mai fost nici tata, nici mama, că a trebuit să o duc din greu cu două surori după mine. Îmi amintesc mai mult ce s-a întâmplat după ce s-a terminat cu tata, de l-au împușcat nemții, că de acuma intrau rușii, cât era război, și ce au bănuităștia că au luat mai mulți țigani și i-au împușcat.

De ce?

Nu știu ce a fost în capul lor. Au venit acolo și au luat bărbații și i-a împușcat.

Ajunși în Transnistria, unde ați fost așezați?

În Vladimirovka. Nu era satul mare, erau două ulițe, cu case; cât au fost de lungi și de mari nu știu să vă spun. Au luat rușii de pe o stradă și i-au mutat pe strada cealaltă, au băgat câte două familii. Și pe noi ne-au băgat, nu știu câte sute de oameni, în vreo 30-50 de case. Din iarna aceea până în primăvară n-au mai rămas nici o sută de țigani; eram nemâncați, stăteam în frig, a dat tifosul, păduchia, nu apă, nu căldură, nu lumină, nu nimic, și au murit. Au obligat pe ruși de au făcut gropi comune, de-au băgat sute de oameni, și îi răgea cu cărligul. Băteau la fereastră în fiecare dimineață dacă aveai morți, să îi duci tu, să-i arunci în căruță. Și mama a murit de tifos, a luat de la alții. Rusul în a căruia casă stăteam noi venea noaptea în fundul grădinii și ne mai aducea câte ceva de mâncare. Îi era milă, și mai venea, când ne vedea 4 fete, așa ca florile. Pe urmă, când ne-am îmbolnăvit și noi, copiii, de tifos,

venea el cu hrean pisat, că noi nu mai aveam cu ce să pisăm acolo, și el spunea lui tata să ne dea obligat ca la păsări, să ne deschidă gura și să ne toarne cu lingurița pe gât hrean pisat ca să ne poată salva de la tifos. A fost foarte cumsecade proprietarul casei și i-a fost milă de noi când ne-a văzut, ne mai ajuta el cu câte ceva. Altfel eram morți, ca ălalți. Și acolo, în Vladimirovka, era o mamă cu 5 copii, de aici din București luată, iar soțul ei era pe front. Și i-a scris pe front, anunțându-l că familia lui este în Transnistria. Atunci s-a dus el la general sau la colonel, ce a fost, s-a dus plângând și a spus că uite, „eu lupt pentru țară și țara mi-a luat familia să-mi omoare”. Și atunci el a dat permis să vie și să o ridice de acolo; erau toți bolnavi de tifos, soția și cei 5 copii, plini de păduchi, nu știu dacă a ajuns în țară cu ei.

Erați păziți de jandarmi sau puteați să vă mișcați liberi?

Da, cred că eram păziți, fiindcă noi ca copii nu ieșeam; sigur era ordin să nu ieșim nici din curte. Dar eu, ca copil și cum eram mai îndrăzneț, nu prea țineam cont. Era prin apropiere un câmp, unde fusese grâu și se arase cu combinele, iar mie mi-era foame și m-am dus să frec spice de grâu, ce a mai rămas pe acolo. Cum s-a întâmplat, domnii jandarmi din sat, de acolo din Vladimirovka, care mergeau cu șareta, doi inși, m-au văzut pe mine, acolo, un singur copil. Și au venit și m-au bătut cu biciul – ziceau că am ieșit din curte – că mi-am făcut nevoile pe mine. Da, pentru că m-am dus ca o pasăre să strâng spice de grâu.

Cum a fost cu hrana, era asigurată de autorități?

Păi în prima lună, cel mult, făceau un fel de mămăligă, am auzit pe tata, și acestea erau aruncate în sus, ca la câini, cine o apucă, apucă. Pe urmă, ne dădeau grâul ca la cai, ovăz, orz, să mâncăm orz așa, grăunțe; nu era foc unde să le fierbi, nimic, exact ca la vite ne dădea. Și de aceea în 2-3 luni, până în primăvară, au murit sute de oameni, sute. Dar noi am avut noroc cu rusul ăla bătrân. Că era casa lui și tot venea așa, și când ne-a văzut ne mai aducea, că era porumb, cartofi, lapte, ne mai aducea. Da, noaptea prin fundul grădinii.

Deci, dacă nu era omul acesta mureați?

Da, muream și noi.

Cum a fost iarna acolo?

Păi ne-au băgat fără foc, fără lumină, fără nimic. Așa cum ai băga o vită și o închizi și nu-i dai nimic. De aia a și dat tifosul și au murit atâția. Nu știu alții cum s-au mai descurcat, de au mai viețuit. Mai rău pentru noi a fost după ce, pe rând, s-au dus părinții, au murit. Atunci, cu alte femei a trebuit să plecăm. Era primăvară, 1944. Deja veneau rușii și noi am fost făcuți liberi. Cred că era prin martie, cam așa ceva, cel târziu aprilie o fi fost – dar cred că martie a fost. Și atunci am plecat și am mers noi așa, am mers, am mai stat, ne mai luau rușii care treceau cu căruțele; plângeau și ei că au copii pe front de doi ani de zile, nu i-au văzut și pleacă acuma spre România. Și ne dădeau ce aveau ei acolo, o cutie de conservă, o bucată de pâine uscată ca cărămida, noi rodeam, că eram copii, aveam dantură, noi puteam să ne descurcăm foarte bine, și ne miluiau ei pe drum. Ne mai suiau în căruță și ne duceau 2-3 kilometri și spuneau că trebuie să ținem drept ca să ajungem în România, că ei nu veneau direct, poate ne vor mai lua și alții. Și dădeam

peste sate pustii, erau refugiați, pline cu lăzi de gloanțe, ghiulele de tunuri – asta găseai, altceva nimic. Noi mergeam acuma în urma frontului. Nemții, care apucaseră să fugă, au distrus tot, case, poduri, de ți se făcea groază. Abia dacă mai găseam pe câmp un porumb să roadem, ca copiii, de multe ori luam și coceni de ăia și îi rodeam verzi, cu sucul ăla așa. Ca vitele, mâncam ca să trăim. Apă nu aveam, că ne era frică să nu fie otrăvită, se spunea că au otrăvit-o nemții. De altfel, nu-mi amintesc ca la Vladimirovka să ne fi făcut baie mama vreodată, poate doar șterse cu vreo cârpă sau cu apă dintr-o găleată...

De unde luau apa, de la puț?

Da, de la puț, era o fântână acolo în sat, am înțeles pe tata, iar un rus era obligat să umple sacaua și să treacă pe stradă, bătea în poartă, la geam, să ieși să iei apă, dacă ai în ce. Și asta o dată pe zi se întâmpla.

Nu vă dădeau voie să mergeți personal?

Nu, nu, că n-aveam voie să ieșim, nu înțelegeți? N-aveai voie din curte să ieși.

Deci, nimeni n-a avut voie să iasă?

Nu, nimeni n-avea.

Când a murit mama și sora dumneavoastră...?

Marieta, Marieta o chema.

Și ea câți ani avea?

Era mai mare ca mine cu 2 ani și a murit după tata, în martie 1944. Da, în martie '44, în niște grajduri care au fost bombardate.

Și tatăl dumneavoastră?

Tot atunci, în martie 1944. Evacuasem satul, că era linia întâi a frontului și ne-au alungat rușii. Erau două căruțe, nu știu de cine puse la dispoziție, și ne-a luat tata să plecăm. Am plecat până la Odessa și în gară ne-a prins o patrule, română. Și când ne-au văzut așa, cam vreo 30 de persoane, copii, femei, bărbați, au raportat că în gară sunt țigani. S-a dat ordin, au trimis o mașină și ne-au imbarcat; de acolo ne-au lăsat la o unitate militară și ne-au băgat la beci. Ne-au ținut 24 de ore acolo, apoi ne-au imbarcat în vagon, iar de vite, ne-au dat santinelă și ne-au trimis până într-un câmp, lângă un sat. Am stat acolo, nu știu cât timp, și am plecat de groază, că erau numai bordeie. Am trecut printr-un sat cu ruși, bătrâni, femei, că bărbații erau la front, și am intrat într-un grajd acolo. Nu știu să spun ce lună era, că asta era toamna. Și ne-am trezit cu nemții, niște gradați, nu militari, ofițeri care erau beți. Ne-au scos afară, ne-au pus în rând, a obligat pe tata să ne ia în brațe, să ne împuște. Erau cu noi acolo și doi băieți cu tatăl lor, muzicanți, din Galați, și nu știu ce i-a îndemnat să le cânte nemților. Le-au cântat și s-au potolit. Și făceau ce voiau. Fiecare ce îi trecea în cap aia făcea cu noi. Nu puteai să le zici nimic. Erau liberi să facă cu noi ce vroiau. Să ne și batjocorească...

S-a întâmplat așa ceva?

Cu noi nu, copiii, că eram prea mici. Dar era o mută săracă, tânără, pe ea au luat-o s-o batjocorească. Făceau toate prostiile. Ce le-a trecut prin cap aia făceau. Apoi au împușcat câțiva bărbați, și pe tata. Am mai rămas cel mult 10 persoane.

Cunoscuți, din Roșorii de Vede?

Nu erau toți din Roșorii. Era familia asta, cu bărbatul muzicant împușcat, o bătrână din sat cu noi, mai erau doi băieți, o familie din Pitești, tot așa femeie cu copii, pe aștia nu mai știu cum îi chema. Și am plecat din nou spre Odessa. Am găsit acolo un zăvoi foarte mare, o plantație de pomi frumoasă, și acolo era plin de tunuri. Și ne-am strâns și noi pietre, ce era pe acolo, de la bombardament, și am făcut o covercă ca de câini. Nu puteam să ne adăpostim tot corpul, numai capul, trei surioare. O rusoaică bătrână spunea că îi e fiica pe front, ne-a luat, ne-a făcut rochițe, băsmăluțe, ne-a mai spălat când ne-a văzut așa amărâte, pline de păduchi. Și ne duceam să cerșeam, ca să trăim, și spuneam: „Puteți să ne duceți în România?” Și spuneau că nu, sunt liniile defecte, bombardate, și n-au cum. Să mai așteptăm că o să plecăm cu armata. Am mai așteptat și așa a fost. Am plecat...

Cât ați așteptat?

Cred că 2 luni am stat. Am plecat într-o seară, ne-a anunțat că este un tren, trenul avea numai podeaua și puneau tancuri, și acolo lângă tancuri o să stăm și noi. Și am plecat. Când să pornim a început un bombardament, ne-am aruncat la pământ, că trăgeau tancurile alea de se cutremura pământul. După ce s-a terminat bombardamentul, haide la gară, ne-au pus acolo pe lângă tancurile alea, ne-au adus, nu știu până unde ne-au adus, până unde au putut să meargă ei, și ne-au lăsat. Pe urmă am luat-o pe jos. Întâlneam coloane de nemți și români prizonieri. Când am ajuns în Basarabia, era o apă peste care nu se putea trece, era aruncat în aer podul și nu puteai să treci, și trecea armata rusă cu bărcile. Și ne-am rugat și noi, au zis să avem răbdare, după ce trece toată armata o să ne treacă și pe noi. Așa au făcut, ne-au trecut și pe noi cu bărcile acolo. Și trecându-ne cu bărcile, noi ca copii ne-am apropiat de marginea plutei iar soră-mea Marga a căzut în apă. Și era gata-gata să moară înecată, dar au sărit niște rusoaice și a scos-o din apă. După aia am mers, am mers, dormeam prin tranșee, prin cimitir, pe unde ne apuca noaptea. Eram moarte de foame, dar la un moment dat am găsit o armată rusă, iar cu ei niște români, niște divizii de ale noastre care luptau alături de ruși. Și am povestit, pe românește, că suntem veniți din Transnistria.

Ați povestit ce ați pățit, că ați fost deportați?

Da, am spus că suntem țigani, că părinții mei au murit și suntem trei surioare, am povestit viața mea. Și un militar a zis: „Du-te acolo, că este un general rus și știe românește, și povestește lui și roagă-l să vă treacă în țară. Și pe urmă vii să-mi spui. Mă găsești aici și vii și îmi spui ce ți-a spus generalul”. Așa am făcut, m-am dus, am găsit pe general, m-a primit foarte frumos ca copil. „Ei – zice – dar eu n-am voie să trimit, n-avem voie nimic să trimitem din țară de aici, că încă nu s-a stabilit nimic. Dar spune-mi unde stați, unde vă pot găsi dacă vreau să vă caut. Eu vă pot ajuta numai cu asta, să vă trimit într-un cămin de copii”. I-am spus eu unde sunt, aproape de malul apei. Am găsit și noi o căsuță goală acolo. M-am dus apoi și am spus la militar. El ne-a învățat că este o cale ferată în apropiere, iar câțiva muncitori din Galați lucrează acolo. Când vor merge spre casă vă lipiți de ei, o să se creadă că sunteți cu ei. Și așa am făcut, și am ajuns în Galați. Și eram cu familia aia, cu femeia aia cu doi copii din Galați, am stat două zile la ei, acolo

la sânul familiei, și pe urmă am plecat. Că nu mergeau trenurile din Galați, că era toate zăpăcite de bombardament, numai din Brăila mergeau. Și am plecat la Brăila pe jos, cu o bătrână și surorile mele. Cum am intrat în Brăila am bătut și noi la o poartă, că vrem apă, vrem pâine, nu știu ce am cerut. Era casa unui preot. Și ne-a întrebat preotul de unde venim, i-am spus. „Hai, uite că am făcut pâine caldă, vă dă tata pâine, bine că ați scăpat, să fiți sănătoase, că și noi suntem amărâți, că și noi suntem refugiați și am venit acum câteva zile acasă. Nici noi n-avem mare brânză”. După asta am luat trenul din Brăila, nu știu unde l-am schimbat, și am ajuns la Roșiori.

La Roșiori ce s-a întâmplat?

Când am ajuns, am găsit pe sora mamei, care ne-a primit, tocmai avea și ea băiatul pe front atunci. Zice: „Uite ce bucurie mi-a dat Dumnezeu, că în fiecare scrisoare mă întreba de voi, dacă mai știu ceva, dacă am mai aflat ceva de voi”. Mai târziu, băiatul ei a murit în Cehoslovacia, când era bătălia aia mare cu nemții. După ce am venit noi. Și la ea am rămas de ne-a mai crescut.

Și pe urmă ce ați făcut?

Am stat la ea până m-a dus la un doctor, ca să am grijă de fetița lui mică. Am stat pe acolo puțin, cam un an de zile la doctorul ăsta, până se făcuse fiică-sa mai mare. Dimineața mă scula la patru domnul doctor ca să-l ajut în cabinetul medical – că erau căruțele la poartă, veneau de seara –, ca un fel de asistentă de-a lui. Pe urmă, el pleca la policlinică la șapte și jumate, și treci la copil, treci la bucătărie cu mama soacră, și ele săracele ce făceau: „Măi, ce mai muncește prăpădita, de la 4 e în picioare, fuge prin curte, și seara la 11 e tot în picioare. I-a să-i zicem mă să intre în fabrică”. Și n-aveam nici 16 ani împliniți în 1949, când m-am dus la fabrică, că adusesse ăștia mașini, nu știu din ce țară, că deja aveau fabrică de țesătorie în Roșiori de pe timpul chiaburilor. Și 15 zile ne-a ținut așa să învățăm, să dăm examen, și am dat, dar n-a putut să ne angajeze atunci în 1949, pentru că nu avea cine să monteze mașinile. Ne-a angajat abia în ianuarie '50.

Unde v-ați măritat, în Roșiori?

În Roșiori, da, dar soțul nu era din Roșiori, ci din Alexandria. Și pe urmă am plecat la el. Am plecat în Alexandria.

Cum ați ajuns în București?

După ce a murit soțul, acum vreo zece ani.

Ați mai avut ocazia să mai vorbiți despre cele întâmplate în Transnistria?

Sigur, mai ales când mă întâlnesc cu sora mea mijlocie, Marga; când mama a murit ea era micuță și era foarte atașată de mamă, iar eu eram atașată mai mult de tată.

Câți ani avea sora pe atunci?

Cinci anișori, cinci și jumătate. Și a dormit cu mama în brațe, moartă, până dimineața, când a aruncat-o în căruța tata. Ea n-a știut că e moartă și dormea tot cu mama în brațe, la sânul ei. Că eram toți acolo jos, unul într-un altul băgați, frig, ger, timp de iarnă.

Și ea nu s-a îmbolnăvit?

Da, păi ne-a lovit pe toate, dar ne-a salvat rusul. Ei și Dumnezeu poate, puterea lui Dumnezeu. O țigancă care nu știu cu cine venise, nu-mi amintesc ca copil, acolo în Vladimirovka, s-a îmbolnăvit întâi de tifos și tata, de mila

noastră, că ne îmbolnăvește și pe noi, a luat-o și a dus-o într-o casă unde erau mai mulți bolnavi de tifos acolo care mureau, dar și alții morți, că n-avea cine să-i ducă la căruță. Numai dacă exista cineva din țigani, zdravăn, ca să-i dea, că rusul ce se ocupa de colectarea cadavrelor nu intra de frică că se îmbolnăvește de tifos; el n-avea voie să intre, decât să bată în geam. Să intre în curte și să bată în geam. Și știai când bătea în geam pentru ce bătea. Dacă ai un mort, să-l duci afară în stradă, să te duci și să arunci mortul. Și dacă nu mai era nimeni în casa aia decât dinăștia amărâți și morți, stăteau morții acolo în casă cu zilele și săptămânile. Și tatăl meu a dus-o acolo pe tânăra aia. Și să vedeți că există o putere Dumnezească, pentru că s-a făcut bine fata și a ajuns în țară, înaintea noastră a ajuns în țară. Dar nu știu acum dacă mai trăiește, s-a măritat la țară.

Cum a ajuns în țară?

N-a venit cu noi, că a plecat fiecare cum a putut; tatăl meu n-a putut să plece cu noi pentru că eram toate micuțe și trebuia să ne poarte în brațe. Alții, care n-au avut copii, care au fost tineri, au plecat imediat cum au intrat rușii.

Au fost cazuri când părinții au lăsat copiii?

Da, da, i-au lăsat în agonia morții și au plecat, că știau că n-au cum să-i salveze, n-au cu ce. Și dacă ăla trăgea să moară îl lăsa și pleca. Dacă era bolnav de tifos și era în agonia morții acolo, că nu putea să se ridice, îi părăseau vii și plecau, fugeau de ruși. Ce puteai să faci? Cum puteai să-l iei și cum să-l duci?

III

„Dumnezeu ne-a ținut, dar nu știu cum”

Interviu realizat cu Gongoroiu Florica, București, iunie 2001

Mă numesc Gongoroiu Florica, dar mie îmi spunea mai înainte Cercel Florica, pe numele de la părinți. M-am născut în 1935, mai 14, în comuna Palazu Mare.

Ce ați putea să ne spuneți despre părinții dumneavoastră?

Tată n-am avut, a fost arestat și eu am fost crescută de mama și bunicii mei, Sanda și Vasile Ivancea.

Ați avut frați sau surori?

Am fost trei surori, eu fiind cea mai mare, iar în Transnistria ni s-a mai născut un frate.

Când și de unde ați fost ridicați pentru Transnistria?

Din Constanța, ne-au băgat la vagoane cu jandarmi, jandarmi. Nu ne-a dat voie să luăm decât câte cinci kilograme în mână, au rămas casele așa, cu toate acolo.

Deci ați avut casă?

Da, am avut și casă.

Și ce ocupație ați avut? Din ce trăiați?

Munceam, munceam la sapă, mergeam la ferme, adică nu eu, ci părinții, părinții mei mergeau, că eu eram mică, aveam cam șapte ani când am plecat, dar țin minte când ne-au dus la Karanika, unde am stat patru ani.

Patru ani?

Patru ani, în care nu ne dădeau decât mălai și o mână de cartofi. Ce foame am îndurat, ce foame! Când a murit mama mare, am îngropat-o în curtea unde am stat noi, pentru că alții scoteau morții și îi mâncau. Și am auzit că vor să facă o groapă mare, mare-mare, că eram acolo vreo cinci mii de persoane, să ne bage în groapa aia și să ne omoare cu var, să puie var peste noi și apă, să ne ardă. Noi, când am auzit, am plecat în timp de iarnă, toamnă așa, am înfășurat picioarele cu cârpă, de unde pantofi, am adunat ce am găsit – pături, haine, tot ce am găsit – și am plecat toți copiii cu tata mare. Și am mers noi pe drum două luni de zile, prin păduri. Găseam porumb, coceni, desfăceam și mâncam crud, că n-aveam ce să facem. Unii țigani mai găseau câte un urs, câte o capră; o tăiau, o puneau pe foc.

A fost îngrozitor, cred?

Păi adunam păduchii de pe noi cu pumnul, iar despre haine ce să vă mai spun... Nici de mâncare n-aveam nimic, ne aduceau rușii, săracii, ne aduceau mâncare cu ei. Ne dădeau pâine făcută, ne chemau afară, ne îmbrăcau, dădeau lui mama săpun să ne spale, piepteni de păduchi, că ziceau: „merg păduchii de pe copii”. Ne-au dat pături, o plapumă și spuneau: „Uite! „Acuma speli copiii, dai cu var, faci curat, și-mi arunci mie afară hainele vechi, să le dau foc”. Și am dormit în așternuturile primite și nu mai făceam pe urmă păduchi. Eram numai semne din cauza scârpînăturii, în cap la fel eram, pe mâini la fel. Ne-am umplut de râie de aia câinească, toți copiii în casă. Numai mama și tata n-au avut. Nu puteam să dormim toată noaptea, pentru că eram numai răni.

Mama era lăhuză în vremea ceea, că se născuse acolo fratele meu. Țin minte ca acum, a născut mama pe sobă sus, de aia de foc, că n-avea unde. N-aveam decât o cameră și o sală. Și ne culcam cu toții în patul ăla care ni l-au dat rușii. Mama săraca, când a luat-o durerea, au pus-o pe sobă, că nu era doctor, nu era nimic, și acolo a născut. Noroc cu rușii, că ne dădeau săracii pâini, mâncare, chiar dacă nouă nu ne plăcea cum făceau ei mâncarea, rușii; o făceau altfel, nu ca noi. Veneau rusoaicele și ziceau: „Aicea să ne ducem, că aicea sunt copii mulți”, și la noi veneau, că era cimitirul nu pe prima stradă, a doua stradă de la noi, și ei făceau niște colaci atât de mari că mâncai două zile dintr-unul.

Dar Dumnezeu ne-a ținut, dar nu știu cum. Când am fugit din satul acela de teama războiului, mergeam zi și noaptea prin pădure, nu puteam să ieșim la drum, că dacă ieșeam ne omorau nemții. În drumul nostru mergeau oamenii cu copii în spinare, care cădea mai murea, care era mai bătrân nu putea să ajungă, iar murea, cădea pe drum, că n-aveai ce să faci, nu puteai să stai lângă el, să rămâi cu el acolo. Și mergeam, muream de sete – lasă foamea -, dar setea te omora și beam apă din copitele la cai, pe unde umblau și ploua și rămânea apă în pământuri, unde călca calul. Noi luam cu mâna și beam; că era cu noroi, că era cu sânge, nu conta. Când au venit rușii cu

războiul, ne-au găsit săraci, parcă acumă văd, și rușii ne-au dat niște case și ne-au spus să stăm acolo până vor pleca ei. „Când plecăm noi, vă luăm cu căruțe, vă luăm cu caii, cu mașini, nu vă lăsăm aici”, și ne-au luat și ne-au dus. Unde crezi că ne-au adus? Undeva aproape de Galați, unde am stat mai multe luni, iar de acolo ne-au băgat în lagăr. Ne-au dat tratament, ne-au dezinfectat, ne-au pus la băi, hrană rece, îmbrăcăminte, ne îmbrăca pe toți, și fiecare care avea buletin, de unde l-a avut, ne-a trimis pe fiecare la locul lor.

Cum s-au purtat rușii cu voi?

Foarte bine, foarte bine. Făceau o mâncare excepțională; luau un porc, îl făceau în patru, puneau o jumătate de sare, fidea, și zece găleți de borș și ne făcea supă, ciorbă, și mâncam așa cu ei; ne făceau plăcintă de varză acră; parcă văd rusoaicele, bucătăreșele. Și veneau la noi și ne aduceau cu găleata apă, că noi eram cam 50 de copii. Săracii ruși, au făcut și ei ce au putut pentru noi, că eram mulți, cam 4-5000 de familii. Ne dădeau mașini, căruțe cu cai, și unde ajungeau ei înainte, trimiteau mașinile după noi.

V-am spus că ne-au adus la Galați ne-au dat lucruri, ne-au dat haine noi, pantofi, basmale la femei, bluze, rochiile, cămăși și saci de salam și de pâine neagră. Încolo nici un fel de mâncare, adică ca să stai o lună de zile sau două în lagăr, păi poți să mai mănânci? Că nu mai mâncam. Mâncam pâinea goală. Ni se scârbise, și pe urmă a venit un ordin, și fiecare de unde este, gata, și ne-au dat bilete de tren și am plecat.

Cine v-a băgat în lagăr: rușii sau românii?

Nu, rușii ne-au adus și românii ne-au băgat în lagăr. Românii noștri ne-au primit și ne-au băgat în lagăr. Eram aproape 2000 de familii. Țin minte ca acum, ne aducea salamul și pâinea neagră cu sacii, mă săturasem. Și uite așa ne-au îngrijit și ne-au îmbrăcat, apoi ne-au dat la fiecare bilet de tren de acolo, din Galați, de-am mers fiecare de unde era.

Cum a mai fost în Transnistria?

Vai de capul nostru, nu era nici lumină, nici apă, mergeam și luam apă de la Nistru de acolo, cu gălețile. Strângeam și noi pești din ăia mici, după ce scoteau rușii năvoadele, și-i mâncam. Noi am trăit puțin mai bine, căci am avut aur când am plecat. Am avut și noi patru-cinci salbe de aur ale mamei și am vândut de am dat la ruși, că ne aduceau săracii mălai, ba făină, ba pâine ne aduceau, ba fasole, ba cartofi.

Parcă mama dumneavoastră a murit acolo?

Da, a murit acolo, dar bunica, pentru că mama mea a scăpat, ea a murit aici. Pe mama mare am îngropat-o în curte, cu toate că cimitirul era lângă noi, dar scoteau morții și îi mâncau.

Ați văzut ...?

Am văzut cu ochii mei cum scoteau mortul și îl mâncau. Scoteau mortul și îl prăjeau, îl puneau pe foc și îl mâncau. În urma celor prin care am trecut m-am și îmbolnăvit.

Ce boală?

Nu știu. Am stat doi ani de zile de am zăcut și pe urmă m-au luat și m-au dus la spital, aici în București.

Când a fost asta, în ce an?

Păi aveam vreo 13 ani și mi-au spus doctorii: asta se trage din cauza setei, din cauza mâncării și a obosealii. Și mi-au făcut săracii tratament, dar m-au scăpat, iar eu doi ani n-am mers. Am stat lungită în pat.

În Transnistria ați întâlnit germani?

Da. Nemții, mamă, au băgat 3000 de oameni într-o groapă și i-au împușcat. Cu copiii, bătrânii tineri, cu toții... Și au scăpat de acolo doi inși, dedesubt, și ăla era un nepot de a lui mama mea mare, și a venit omul și plângea plin de sânge cu copilul lui de 11 ani: „N-a rămas nimeni” zicea. „Din tot convoiul nostru – zice – n-am rămas decât eu și băiatul meu”. A venit omul nebun acasă.

Înainte de a vă ridica pentru a fi deportați nu ați auzit nici un zvon?

Nu, păi dacă știam, fugeam. Nu stăteam, plecam cine știe pe unde. Pe la țară, dar dacă n-am știut, ne-au luat într-o seară fără veste, fără nimic.

Când ați venit înapoi din Transnistria, pe urmă ce a întâmplat?

Ne-au dus la Galați. De la Galați ne-au dat, v-am spus, bilete și fiecare a plecat la casa lui. Noi, când am venit de acolo, din Transnistria, nu aveam acte. Eu cu soră-mea, aia mai mică, și cu fratele meu n-aveam acte, și mama noastră ne-a făcut acte aici, la București, mult mai târziu, fiindcă cele vechi le pierduse în deportare.

Familia dumneavoastră a fost de țigani nomazi sau sedentari?

Nu nomazi, de vatră am fost, noi țigani sedentari am fost. Nomazii au fost pletoșii. Când ne-au dat drumul nu mai aveam casă, nici tu masă, nimic. Am vrut să venim la casele noastre și erau ocupate. Primarul a făcut ce a făcut și pe urmă ne-au dat locuri să ne facem și noi câte un bordei. Și am făcut bordei de acela, așa, cu gaură în pământ și cu lemne așa sus. Și am făcut. Apoi pe urmă, când a venit foametea prin 1947, vai de mama noastră, a plecat mama cu noi până în Craiova, de la Craiova înapoi. Să am sănătate cât am stat prin gări și mâncam coceni de măr, care mânca lumea; noi îi strângeam în poală și mâncam, că n-aveam ce să mâncăm. Vai de mama noastră, și era omor. De ce să mai povestesc, că mi-ar trebui trei 3 zile, dar mă doare când îmi aduc aminte. Mă ia amețelile când mă gândesc pe unde am trecut. Că noi țiganii am tras și în Bărăgan, noi am tras și în Transnistria, și nu vrea nimenea să recunoască. Asta e, atâta e, ce să-ți mai povestesc, că m-au luat durerile de cap.

ÎN LOC DE CONCLUZII*

Documentele incluse în volumul de față vin să ofere o imagine oarecum unitară și condensată a istoriei țiganilor din România în intervalul 1919-1944. Este o epocă plină de transformări pentru societatea românească care, sub aspect statal, își mărește de peste două ori numărul de locuitori și suprafața teritorială, și de aproape de trei ori procentul populației minoritare. Cu toate că nu există un recensământ național pentru anul 1919, populația României se ridică după unele estimări la aproximativ 15.500.000 de persoane¹, din care peste patru milioane erau, din punct de vedere etnic, minoritari (28,1% la recensământul din 1930). Principalele minorități sunt formate din maghiari, peste 7%, evrei și germani, fiecare cu peste 4%.

Numărul țiganilor se ridică la un sfert de milion, din care circa 60.000 erau nomazi și seminomazi. Diferența o reprezintă țiganii sedentari (de vatră), sub rezerva că numărul acestora poate fi de două-trei ori mai mare, cifra fiind greu de precizat din motive atât subiective, cât și obiective. Nedecларarea originii etnice reale a fost determinată de încercarea lor de a se confunda cu populația conlocuitoare (o parte a țiganilor de vatră preferând să se definească români, maghiari, sârbi, turci și tătari, cuantumul lor fiind un bun indice al asimilării în cadrul altor etnii) și totodată justificată atât de teama față de desconsiderarea ce i-a urmărit sute de ani, cât și de dorința de autointegrare, în scopul unei eventuale vieți mai bune. De aceea, operatorii recensământului din 1930, de pildă, i-a putut depista și înregistra cu greutate, mai ales în condițiile în care țiganii sedentari și-au pierdut în marea lor majoritate limba, portul și obiceiurile. Mai mult, față de nomazi, caracteristicile lor genetice și antropologice, rezultate din studii de specialitate, s-au pierdut în mare parte, în special prin amestecul cu alte etnii.

Anul 1919 a fost unul de referință pentru România modernă, în care statul se vede în fața noilor realități de la finele primului război, ce impuneau rezolvarea unor probleme deosebit de complexe, inerente oricărui fapt de asemenea amploare și semnificație politico-socială. Se manifestă acum nu numai o diversitate în ceea ce privește structura etnică și confesională, dar și evidente inegalități regionale din punct de vedere social, economic și cultural. De aceea, necesitatea unor noi acte normative și a unei noi Constituții au fost deziderate ce s-au rezolvat în timp, nu fără convulsii și poticniri. Deși în 1919 au fost elaborate o serie de documente privitoare la minoritățile naționale, care

* Este versiunea redusă, din motive de spațiu, a unui material mai consistent.

1 Cifra aproximativă oferită de *Enciclopedia de istorie a României*, București, Editura Meronia, 2000, tabel 28.

reglementau doar parțial unele probleme, ele se refereau în special la maghiari, evrei și germani. Imperfecțiunile acestor reglementări nu și-au găsit rezolvarea nici prin Constituția din 1923, apreciată ca cea mai democratică și de creație liberală. Astfel, țiganii – minoritate ce reprezenta circa 2% din populația totală a țării și care contribuise vreme de șase secole la progresul economic al țării, însă mereu așezată pe treapta cea mai de jos a ființei umane – nu au fost cuprinși în mod special în aceste reglementări, fiind considerați de către autorități, în general, fără importanță deosebită. Mai mult, reforma agrară, declanșată încă din decembrie 1918 și pusă în aplicare în perioada următoare, împroprietărește un număr foarte mic de țigani, în special pe cei care au participat la război sau familiile acestora, cât și un număr limitat de familii de țigani vătrași din zonele rurale. Reglementările legii, așa cum au fost concepute, și normativele de punere în aplicare nu au ținut cont de particularitățile acestei etnii, de specificul muncii și obiceiurile țiganilor. Spre exemplu, aproape 20.000 de persoane ce formau populația de rudari, lingurari și alți lucrători în lemn, meserii practicate de sute de ani, ar fi preferat să primească, în locul terenului arabil, o suprafață împădurită ce ar fi favorizat desfășurarea în mai bune condiții a meseriei lor și implicit a ridicării nivelului de viață². De asemenea, legea agrară nu lăsa nici autorităților locale libertatea de interpretare și aplicare, deși acestea erau mai în cunoștință de cauză datorită conviețuirii îndelungate alături de țigani, chiar dacă guvernanții lăsaau a se înțelege o descentralizare în favoarea minorităților. Mai mult, după numai un deceniu, o mare parte a țiganilor împroprietăriți și-au vândut terenurile datorită în special inaptitudinii lor în a cultiva pământul³.

Singurii care cunosc o ameliorare a calității vieții, odată cu ascensiunea economică din a doua jumătate a deceniului trei, sunt cei care locuiau în marile așezări urbane și se ocupau îndeosebi de comerțul cu flori și lăutăria. În București, de exemplu, numărul țiganilor lăutari se situa între 600 și 800, în funcție de sezonul nunților, petrecerilor etc, mulți dintre ei având domiciliul în localitățile apropiate. Trebuie însă remarcat faptul că cifra de 10.000 de lăutari, avansată de G. Potra⁴ și preluată de I. Chelcea, este total eronată. În această perioadă, în București nu se găseau în total mai mult de 15.000-17.000 de țigani, din care numai 3000-4000 de persoane formau populația activă, ocupată însă și cu alte îndeletniciri, precum fierari, argintari, coșari, zidari, croitori, cizmari, gunoieri etc.

Numai că multe din meseriile tradiționale practicate de țigani își pierd în epocă din importanță, datorită ascensiunii produselor confecționate industrial. În mediul rural, rudarii, artizanii obiectelor confecționate din lemn, își văd periclitată activitatea din cauza apariției utilajelor agricole din fier, mai ieftine și mai rezistente. Pe de altă parte, se mai confruntau și cu lipsa materiei prime, pentru a cărei exploatare aveau nevoie de o serie de autorizații din partea administrației silvice și a autorităților locale. Prin diminuarea venitului, multe

2 Ion Chelcea, *Țiganii din România. Monografie etnografică*, București, Edit. Institutului de Statistică București, 1944, p.120-124.

3 *Ibidem*, p.104-133.

4 George Potra, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, București, Fundația Regele Carol I, 1939, p.122.

familii de rudari sunt forțate la transhumanță sau schimbarea îndeletnicirii. În special în Transilvania se vor îndrepta spre îngrijirea animalelor (ciurdari, porcari etc), îndeletnicire mai puțin căutată de restul populației.

În mediul urban, din cauza industrializării și aducerii unor meseriași străini (de pildă zidari), dispar o serie de meserii specifice țiganilor, fapt ce determină o înrăutățire a nivelului de trai, iar mahalalele orașelor populate în special de această etnie fac o notă discordantă, consemnată în documente de diverse călători care vizitează țara. Cei care au mijloace de tracțiune animală (cai și căruțe), devin în mare parte comercianți ambulanti. Alții, destul de numeroși, fără nici o altă pregătire, se îndreaptă către munci necalificate, prost plătite, sezoniere, cum ar fi salahori, gunoieri etc.

În condițiile arătate, viața țiganilor nomazi și sedentari se desfășoară sub semnul unei toleranțe relative din partea conlocuitorilor și a autorităților, într-o luptă permanentă pentru supraviețuire, de multe ori la limita legii sau în afara ei. Din cauza cazierului, peste 3000 de persoane ale acestei minorități, împreună cu familiile lor, vor fi considerați indizerabili, în anul 1942 fiind trecuți în tabelele întocmite pentru a fi deportați în Transnistria.

Neavând o organizare pe criterii etnice, asemeni altor minorități din România, emanciparea țiganilor era imposibilă, mai ales că autoritățile statului, partidele politice, biserica sau alte organisme nu întreprindeau mai nimic pentru îmbunătățirea situației lor. Din documentele păstrate în arhive, rezultă că în perioada interbelică au existat o serie de atitudini discriminatorii față de țigani, dar și preocupări de supraveghere din partea poliției.

Atenția de care se „bucură” această minoritate rezultă și din referatul întocmit de Inspectoratul de Poliție din Cluj, la solicitarea Direcției de Poliție și Siguranță Generală⁵. Interesul arătat se datorează în special faptului că în Transilvania și Banat, la 1918, trăiau peste 70.000 țigani, mai mult de jumătate fiind de altă religie decât cea greco-ortodoxă. Lăsând la o parte documentarea superficială a autorului acestui referat, care are la bază doar un document – probabil în limba maghiară – rămas în arhivele moștenite de noile autorități, materialul conține date demografice și o istorie a țiganilor, cu referințe speciale la originea lor, dar și o caracterizare relativă a acestora. Autorul diferențiază cele două tipuri cunoscute, nomazii (corturarii) și vătrașii (țiganii de sat), cu mențiunea că prima categorie s-a redus considerabil după ce autoritățile maghiare au pus în aplicare în ultimele decenii un plan viabil pentru sedentarizarea lor. A doua categorie, mult mai numeroasă, a fost alimentată cu mulți refugiați din Vechiul Regat, probabil în perioada când aceștia aveau statutul de robi. Este de remarcat caracterizarea rasistă a autorului: „Țiganul posedă fi-rește și o oarecare inferioritate morală, este întotdeauna egoist și simțul de comunitate pe care îl are corturarul, cel puțin față de camarazii săi de rasă, îi lipsește complet. (...) El caută să scoată din orice lucru foloasele cele mai mari posibile (...), de a acapara totul prin înșelarea altora”. Se remarcă din același studiu faptul că țiganii sedentari și-au pierdut obiceiurile, limba și caracteristicile antropologice: „Ei diferă în toate de corturari și tipul lor de rasă s-a schimbat, nemaiavând forma îngustă și mică a capului, expresia tipic melancolică a

5 *Arh.St.Cluj, Direcția Generală a Poliției*, dos. 34/1922-1938, f.14-15 (în volumul de față doc. 5).

trăsăturilor feței, mâinile și picioarele mici și mersul ușor și mândru al corțurilor. Fetele lor nu mai au decât culoarea brună a tenului și au căpătat o expresie vicleană”. Autorul își încheie referatul printr-o observație nu lipsită de semnificație: „Din punct de vedere etnografic și psihologic, țiganul va rămâne încă mult timp interesant. În tot cazul, este singurul popor care, deși lipsit de patrie, a știut să-și păstreze originalitatea și, fără a se cultiva cu cultura națională, a rămas curat în toate particularitățile sale”.

În același context, al interesului autorităților față de țiganii ardeleni, este semnificativă atitudinea Ministerului de Interne față o notă informativă a poliției din Oradea. Având un ton alarmist, această notă speculează o știre apărută într-un ziar maghiar despre iminenta deportare intenționată a țiganilor nomazi din Ungaria peste graniță, în România. Deși autoritățile emit o serie de ordine către județele de frontieră, pentru a preveni o eventuală migrație ilegală, se pare că zvonul nu avea acoperire și fusese interpretat greșit pe baza unei mai vechii intenții a țării vecine. Există documente conform cărora guvernul maghiar a avut într-adevăr intenția, înainte de prima conflagrație mondială, de a coloniza zona Făgărașului⁶ cu țigani corturari. Proiectul, bine pus la punct, prevedea crearea unei mari colonii, cu toate utilitățile sociale (școli, spitale), pentru asimilarea forțată a acestora. Se pare însă că războiul a împiedicat punerea lui în aplicare.

În general, pentru deceniul al treilea nu există prea multe date despre această etnie și asupra relațiilor ei cu autoritățile. Din documentele păstrate se poate afirma că mai curând au existat manifestări ce solicitau intervenția factorilor de decizie pentru reglementarea unor situații conflictuale. Spre exemplu, solicitări ale diverselor asociații de muzicanți pentru reglementarea concurenței, diverse plângeri ale locuitorilor din periferia Clujului contra unui grup de țigani, potențialul pericol al unor boli contagioase etc.

La începutul deceniului patru, după o lungă criză economico-financiară și după mai multe curbe de sacrificiu impuse de guvernele ce s-au perindat la cârma țării, nivelul de trai al populației a scăzut simțitor, lovind implicit, poate chiar mai mult, și minoritatea țigănească. Probabil că și din aceste motive, în acest an se declanșează o serie de mișcări de organizare și emancipare. De altfel, întregul deceniu este marcat de aceste încercări de organizare mai mult sau mai puțin reușite. Datorită în special nivelului scăzut de viață și a lipsei de educație (peste 90% erau analfabeți), această minoritate a fost ușor de manipulat de către diverșii lideri apăruiți.

Prima formă de organizare, după cum semnaleză un raport al Direcției Generale a Poliției, a fost Asociația Generală a Țiganilor din România, condusă de arhimandritul Calinic I. Popp Șerboianu. Autorul informării face un curriculum – preluat probabil din datele depuse de asociație la Tribunalul Ilfov – al lui Șerboianu, sub rezerva existenței rangului bisericesc utilizat de inițiator. În anexa raportului se afla Apelul asociației către toți țiganii din România, cuprinzând scopul organizației și obiectivele de ordin cultural și asistență socială. Ultima parte a apelului conține o chemare către toți țiganii din România, pentru înscrierea în asociație⁷. Cifra de 27.000 de înscrieri, anunțată în

6 *Ibidem*, f.13.

7 *Ibidem*, f.30-32 (doc. 21).

apel, este însă neverosimilă. Șerboianu, necunoscând datele recensământului din 1930, spera prin invocarea unui număr mare de țigani înscriși, că poate aduna în organizația sa un număr cu adevărat semnificativ de membri. În realitate, din datele recensământului menționat, singurul în perioada dintre cele două războaie, rezultă puțin peste 25.000 de bărbați adulți care s-au declarat ca aparținători ai acestei etnii.

La nici o lună de zile după apariția A.G.Ț.R.-ului condus de Șerboianu, comisarul șef al Poliției Capitalei semnaleză proiectul de înființare al unei alte organizații a țiganilor, denumită „Uniunea Generală a Romilor din România”. Inițiativa aparține lui Gheorghe A. Lăzărescu-Lăzurică, care aduce în actele oficiale denumirea de rom, considerând jignitor termenul de „țigan”. Pentru a submina asociația lui Șerboianu, Lăzurică lansează zvonul că Șerboianu a fost excomunicat de Biserica Ortodoxă și că ar vrea să-i convertească pe membrii organizației sale la biserica unită (greco-catolică). Referatul se încheie cu un pronostic referitor la viitorul celor două organizații: „Lupta între Asociația țiganilor (Șerboianu) și Uniunea romilor (Lăzărescu-Lăzurică) începe abia acum, iar rezultatul nu se poate întrevădea decât în 2 ipoteze: ori reușește Uniunea romilor, contopind asociația, ori se desființează amândouă”⁸.

Organizația lui Lăzurică își programează primul congres pe 8 octombrie 1933. În publicitatea pe care și-o face, se semnaleză din nou susținerea acestei organizații de către Patriarhie și în același timp atacul împotriva lui Șerboianu. O notă aparte în această dispută este sprijinul cerut de Lăzurică lui Corneliu Zelea Codreanu, șeful Gărzii de Fier. În contrapartidă, Șerboianu îl acuză pe Lăzurică de subordonarea Uniunii scopurilor politice ale Partidului Național Agrar de sub conducerea lui Goga, cum rezultă dintr-un raport al poliției din 9 octombrie 1933, acuzație ce se va dovedi întemeiată⁹.

Direcția Generală a Poliției acorda o atenție deosebită conflictului dintre cei doi lideri, iar următoarele luni abundă de note informative pe această temă. La 10 octombrie 1933, Poliția Capitalei redactează un referat despre congresul uniunii lui Lăzurică și textul unei moțiuni votate la acest congres. Nota semnaleză două paragrafe ale moțiunii care aduc atingere, cum s-a văzut mai sus, libertăților constituționale: „Considerăm renegat pe orice rom care duce o altă acțiune, sau se alătură altei grupări contrarii Uniunii Generale a Romilor (...). Ne legăm să fim patrioți, dinastici și ortodocși, respingând orice propagandă subversivă și periculoasă statului român și bisericii ortodoxe”. Patriarhia nu se delimitează de acest apel, chiar dacă se știe din recensământul făcut în 1930 că din numărul țiganilor care și-au declarat o anumită apartenență religioasă, puțin peste jumătate sunt ortodocși, restul aparținând altor culte, fiind greco-catolici, romano-catolici, neoprotestanți, musulmani etc.

Așa cum s-a sugerat deja și cum se poate constata din mai multe documente incluse în acest volum, luptele interne duse între liderii romilor și partizanatul interesat al autorităților, și în special al bisericii, încalcă libertățile acordate în Titlul II al Constituției României, așa cum apar – de pildă – în art. 5: „Românii, fără deosebire de originea etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței (...), de libertatea întrunirilor, de libertatea de asocia-

8 *Ibidem*, f.44-45 (doc. 24).

9 *Ibidem*, f.55 (doc.30).

ție”; art. 7, primul aliniat: „Deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita”; art. 22, primul aliniat: „Libertatea conștiinței este absolută. Statul garantează tuturor cultelor deopotrivă libertate și protecțiune, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare ale statului”; art. 25, primul aliniat (fragment): „Constituțiunea garantează tuturor libertatea de a comunica și publica ideile și opiniunile lor prin grai, prin scris și prin presă”; art. 28: „Românii fără deosebire de originea etnică, de limbă sau religie, au dreptul de a se aduna pașnici și fără arme, conformându-se legilor care regulează exercitarea acestui drept, pentru a trata tot felul de chestiuni, întru aceasta nu este trebuință de autorizare prealabilă. Întrunirile sub cerul liber sunt permise, afară de piețele și căile publice. Întrunirile, procesiunile și manifestațiile pe caile și piețele publice sunt supuse legilor polițienești”; art. 29 (fragment): „Românii, fără deosebire de originea etnică, de limbă sau de religie, au dreptul a se asocia, conformându-se legilor care regulează exercițiul acestui drept. Dreptul de liberă asociațiune nu implică în sine dreptul de a crea persoane juridice”.

Din referatul poliției din 14 octombrie 1933¹⁰ este semnificativă descrierea celor două organizații. La prezentarea programului uniunii lui Lăzurică se arată printre alte puncte aparent nobile și acela de combatere a asociației lui Șerboianu. Fără a efectua o anchetă pentru verificarea intenției lui Șerboianu de a converti la biserica unită pe membrii asociației, Direcția Generală a Poliției se ghidează în notele informative după un simplu zvon lansat de Lăzurică. Mai mult, pe cererea lui Șerboianu, adresată Tribunalului Ilfov, ca asociația sa să devină persoană juridică, poliția refuză un aviz favorabil numai pentru motivul că cealaltă organizație a lui Lăzurică are sprijinul Patriarhiei¹¹. Se pare că intențiile lui Lăzurică de a intra în viața politică se confirmă și după ce cu numai două luni în urmă chema organizația să voteze cu Partidul Național Agrar, în nota din 4 decembrie 1933 se menționează apelul aceluiși lider către romii din România, prin care sunt îndemnați să voteze la viitoarele alegeri pentru Partidul Liberal și primul ministru I.G. Duca¹².

În teritoriu se manifestă o serie de conflicte între autorități sau populație pe de-o parte și țiganii nomazi pe de alta. În anul 1934, primăria orașului Huedin solicita Prefecturii Cluj să o scape de 38 de familii de țigani nomazi care s-au stabilit lângă o pădure limitrofă localității¹³. Conflictul se amplifică în momentul în care prefectura repartizează acest grup în șase comune ale județului, când cinci dintre ele – prin refuzul primăriilor – nu dau curs ordinului. Motivele refuzului, aparent legale, invocate prin articolul 13 din Legea Organizării Administrației Locale, sunt de fapt o intoleranță a populației față de această minoritate. Conflictul se mută la nivelul autorităților, primării, poliție, prefectură, când aceasta din urmă, cu sprijinul jandarmeriei, pune în aplicare ordinul de mutare¹⁴.

10 *Ibidem*, f.60-61(doc. 34).

11 *Ibidem*, f.63-64.

12 *Ibidem*, f.68 (doc. 39).

13 *Arh.St.Cluj, Prefectura județului Cluj*, dos. 101/1935, f.40 (doc. 44).

14 *Ibidem*, f.46, 48 (doc. 84).

În circulara din 12 decembrie 1934 a Ministerului de Interne către prefec-turi se remarcă intenția de constrângere și limitare a circulației țiganilor no-mazi¹⁵. Campania dusă împotriva nomazilor poate fi considerată o îngrădire a libertăților acestora, fără a se elabora măsuri concrete pentru integrarea lor socială. De altfel, din multitudinea de guverne ce s-au perindat la conducerea statului și partidele politice ce au alternat la guvernare, nici unul nu a venit cu un program concret pentru aceasta minoritate, chiar dacă în România se poate vorbi de începutul unei creșteri economice. În același timp însă, activitatea acestor organizații etnice este evaluată permanent prin note informative, ra-poarte și analize de către Serviciul Poliției de Siguranță, departament care în mod normal are ca atribuții siguranța statului.

În primăvara anului 1934 apare un nou lider, în persoana lui Gheorghe Niculescu, comerciant și consilier la Ministerul Muncii, cu autotitulatura de „Mare Voievod”¹⁶. După debarcarea lui Lăzurică, acesta devine președinte al Uniunii Generale a Romilor din România și are meritul că reușește prin sen-tința numărul 117 din 30 noiembrie 1934 a Tribunalului Ilfov, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 52 din 2 martie 1935, ca U.G.R.R. să primească statutul de persoană juridică.

În același timp, nemulțumit de pierderea poziției, Lăzurică încearcă să or-ganizeze în octombrie 1934, la Târnăveni, județul Târnava Mică, un congres general al romilor, cu scopul de a-și recâștiga poziția. În sprijinul demersului său, Lăzurică aduce „adresele” din 7 și 17 septembrie 1934 ale Bisericii Orto-doxe Române care anunța că poliția a retras „cărțile de misionari” grupului Gheorghe Niculescu¹⁷, deși – așa cum s-a menționat deja – încriminatul Nicu-lescu obținuse recunoașterea juridică a Uniunii. Este interesant de remarcat in-fluența pe care o are Lăzurică în unele cercuri politice și pe lângă Biserica Or-todoxă. Acest personaj controversat, Gh.A. Lăzărescu-Lăzurică, prin acțiunile sale va rămâne în următorii ani unul din liderii acestei minorități, chiar dacă popularitatea lui este oarecum redusă. El va atinge apogeul „carierii” sale în anul 1938, după cum rezultă din raportul întocmit de Inspectoratul General de Poliție Craiova către Direcția Generală a Poliției¹⁸. La 2 februarie 1938, Lăzurică și organizația lui, nou creată, denumită Asociația Cetățenească a Romilor din România, ține o întrunire în orașul Craiova. Pe linia antievreiască a guvernului Goga-Cuza aflat la putere, Lăzurică și alți oratori (Cristescu) adoptă în cu-vântările lor o virulentă atitudine antisemită, mutând vinovăția pentru situația social-economică a țiganilor pe umerii minorității evreiești: „Pentru binele nostru și al țării – afirma el – să urmăm Partidul Național Creștin, căci prin el putem izbuti. Nu este vorba de un partid învechit în rele, ci de un partid în frunte cu Patriarhul Naționalismului, d-l profesor A.C. Cuza, și cu poetul nea-mului, d-l Octavian Goga. (...) Țara noastră este amenințată de primejdie, căci străinii și în special jidanii au năpăstuit-o și au pus stăpânire pe tot ce avem de preț. Trebuie să luptăm ca să curățăm jocul românesc de păduchele jidă-

15 *Ibidem*, f.12 (doc. 70).

16 *Arh.St.București, Prefectura Poliției Capitalei*, dos. 123/1938, f.93 (doc. 46).

17 *Arh.St.Cluj, Direcția Generală a Poliției*, dos. 34/1922-1938, f.92-93 (doc. 65, Anexa; vezi și doc. 54).

18 *Ibidem*, f.198-199 (doc. 131).

nesc. Până și Craiova este năpădită de jidani, căci aproape 20% din populație sunt evrei. Evreilor nu le convine ca poporul românesc să fie unit, căci ei numai datorită dezbinării trăiesc speculând neamurile. (...) Actul cel mai mare făcut de acest guvern a fost suprimarea gazetelor jidănești în 24 de ore. Dacă noi suntem atât de săraci în țară bogată, aceasta este datorită în mare parte presei jidovești, care luca numai pentru interesele jidovilor și jidoviștilor”¹⁹.

În același timp, Uniunea Generală a Romilor din România, sub conducerea lui Gheorghe Niculescu, își consolidează poziția de lider între organizațiile de țigani. Având deja personalitate juridică, deschide filiale în majoritatea zonelor din țară în urma a numeroase întruniri în anii 1934-1935, iar prin alegeri relativ democratice își constituie comitete de conducere locale. Tot în 1935, Uniunea editează ziarul *Glasul Romilor* , a cărui apariție se întinde pe aproape șase ani. Deși are câteva rezultate notabile în domeniul socio-cultural, Uniunea lui Niculescu este supusă unor tentative de dizidență, datorită lipsei de interes față de organizațiilor din provincie. Într-o notă telefonică trimisă de Inspectoratul Regional de Poliție Cluj²⁰ se arata că la 2 februarie 1935 a avut loc la Sibiu o întrunire a organizațiilor de romi din județele Târnava Mică, Târnava Mare, Făgăraș și Sibiu. Scopul adunării a fost determinat de conflictul dintre organizațiile din Ardeal și comitetul de conducere de la București: „Toți vorbitorii au protestat contra conducerii centrale din București sub pretext că se neglijează interesele romilor din Ardeal. (...) Comitetul [regional] va avea grijă să țină legătura strânsă între romii din Ardeal, pentru ca uniți să se impună față de Uniunea Generală din București, care după cum spun ei caută să centralizeze toată conducerea în mâinile lor, neglijând în același timp interesele celor din Ardeal”.

Din motive asemănătoare, organizația țiganilor din Oltenia se desprinde la rândul ei de Uniunea lui Niculescu. Având la conducerea sa pe ziaristul Aurel Manolescu-Dolj și sprijinul unor țigani bogați, printre care și Marin Simion – ce se va autointitula Voievod de Oltenia –, această organizație devine reprezentativă pentru țiganii din zonă și are pentru câțiva ani chiar un ziar propriu, *Timpul* .

Așadar, se poate afirma că perioada interbelică, și în special deceniul al patrulea, este epoca mișcărilor de emancipare a romilor. Aceste încercări sunt sintetizate în concluzia referatului întocmit de biroul de studii al Direcției Generale a Poliției: „În substratul acestor încercări de organizare, în lupta de supremație pe care au dat-o conducătorii care s-au perindat la președinția Uniunii, incontestabil că scopul Asociației nu poate fi numai acela: reuniunea tuturor țiganilor într-un singur mănunchi; intenția tinde și spre alte sfere: formarea unei platforme politice și îndeplinirea anumitor scopuri materiale. Cu toate acestea, făcând abstracție de aceste postulate, ideea este frumoasă și binevenită, fiindcă nu se poate concepe ca această nație, care a cutreierat și cutreieră țara în lung și în lat de sute de ani să nu fie la adăpostul nevoilor de azi și cerințelor de mâine printr-o organizare temeinică și demnă de încredere”²¹.

Sfârșitul democrației, prin instaurarea dictaturii de către regele Carol al II-lea și ascensiunea mișcării legionare în România, favorizează curentele ultra-naționaliste și xenofobe. Intoleranța față de minorități și în special față de evrei

19 *Ibidem*.

20 *Ibidem*, f.110 (doc. 77).

21 *Ibidem*, f.119-129 (doc. 80).

nu afectează în mod explicit pe țigani. Singura măsură luată în timpul guvernului Tătărescu, la 22 decembrie 1939, referitoare la țiganii nomazi, este de interzicere a „vagabondajului”, supunerea lor unui control sanitar, tăierea părului și bărbilor, dezinfecție și deparazitare.

Adevărata dramă a țiganilor începe după venirea la putere a lui Ion Antonescu. Guvernul său, legat de Germania nazistă prin tratate economice și militare, este hotărât să conducă țara cu mână forte în vederea războiului ce va urma.

O primă măsură este solicitarea adresată Institutului Central de Statistică de a efectua un recensământ general, în baza Decretului-Lege nr. 67 din 14 ianuarie 1941²². Conducerea tehnică a recensământului a fost încredințată lui Sabin Manuilă, același care a condus și recensământul din 1930. Prin desemnarea în comisie a unui conducător politic al recensământului și a unor observatori din Germania și Italia, se observă scopul rasial ce trebuia urmat pe linia doctrinei naziste, cât și aflarea potențialului României în perspectiva intrării în război. Importanța care se acordă apartenenței etnice și religioase, inclusiv a părinților recenzatului la nașterea acestora, confirmă ideea sus menționată. Prin Decretul de executare din 29 martie 1941, Antonescu fixează data recensământului pentru 6 aprilie 1941.

Cu toate sumele mari alocate de guvern, propaganda și mediatizarea acestei acțiuni, practic recensământul nu fost dus la îndeplinire în ceea ce privește populația de țigani, existând rezerve și asupra evreilor. Din datele prezentate de prof. dr. F. Burgdörfer, invitat ca observator de guvernul român, și referatul prezentat de Institutul Central de Statistică Mareșalului Ion Antonescu la 7 septembrie 1942, nu există nici un material, nici o cifră, care să fi fost obținută la 6 aprilie 1941. Toate datele menționate fac referire la recensământul populației din 1930, iar cele care apar în dreptul anilor 1941 sau 1942 sunt deduse pe localități în urma eliminării teritoriilor pierdute în 1940.

Pe de altă parte, Antonescu avea un prim plan ce prevedea deportarea tuturor țiganilor în bălțile Ialomiței și Brăilei, după asanarea acestora. Până când această operațiune va fi posibilă, decide ca țiganii să fie strănși în câteva zone din Bărăgan, unde se „simte lipsa brațelor de muncă”²³. Mai exista un plan conform ordinului Președinției Consiliului de Miniștri nr.70-S/1942 către Ministerul Afacerilor Interne²⁴, în care, cu excepția țiganilor nomazi care trebuiau deportați în totalitate, vor fi ridicați numai țiganii din București, Pitești, Ploiești și Buzău. Dintre aceștia din urmă se vor selecta meseriașii de care statul are nevoie iar restul vor fi transportați pe calea ferată până la porturile dunărene Giurgiu și Oltenița. În paralel, Marina trebuia să organizeze transportul lor pe apă până la Oceacov-Bug. Deși a existat ideea transportului pe apă din toate porturile dunărene și a țiganilor nomazi, nu se știe din ce motive deplasarea cu șlepurile nu a fost pusă în aplicare.

Între timp, România a intrat în război alături de Germania, în iunie 1941. Rezultatele imediate ale acestei campanii duc la eliberarea Basarabiei și cucerirea teritoriilor de peste Nistru. Teritoriile obținute și în special Transnistria –

22 *Arh.St.București, Președinția Consiliului de Miniștri. Cabinetul Militar*, dos. 564/1941, f.578-601.

23 *Arh.St.București, Direcția Generală a Poliției*, dos. 188/1942, f.13.

24 *Arh.St.București, Inspectoratul Regional de Jandarmi*, dos. 258/1942, f.2 (doc. 150).

care în urma unei înțelegeri va rămâne până la sfârșitul războiului în administrare românească –, îl fac pe Antonescu să hotărască pentru țigani aceeași soartă ca și a evreilor din Basarabia și Bucovina, deportați în toamna anului 1941. Acest nou plan este declanșat în primăvara anului 1942 și prevede în prima etapă deportarea țiganilor nomazi, iar în etapa a doua a țiganilor sedentari.

Astfel, la ordinul mareșalului Ion Antonescu, Ministerul Afacerilor Interne solicita Inspectoratului General al Jandarmeriei, la 17 mai 1942, o situație exactă a țiganilor nomazi și stabili care prezentau un pericol pentru ordinea publică²⁵. Pentru ca rezultatele acestui recensământ să fie corecte, operațiunea se va desfășura concomitent în toate localitățile din țară în ziua de 31 mai 1942, dată după care țiganii respectivi au interdicție de a părăsi județul în care au fost înregistrați. Graba cu care Antonescu dorește rezolvarea acestei probleme decalează operațiunea pentru 25 mai 1942 și comunicarea rezultatelor pentru 31 mai același an.

Deportarea țiganilor din categoria I „nomazi” se declanșează concomitent cu recensământul jandarmeriei, printr-o serie de circulare transmise inspectoratelor teritoriale. Secretul operațiunii este foarte important și prevede în mod expres ca „nici șatrele și nici jandarmii să nu cunoască scopul final”²⁶. În urma recenzării, Inspectoratul General al Jandarmeriei prezintă o primă situație în care numărul de țigani nomazi este de „8905 persoane, a 1143 de căruțe și 2710 animale”²⁷. În timp, cifrele arătate se modifică permanent datorită evadărilor și a includerii greșite a altor țigani în această categorie. Planul prevede deplasarea către Transnistria pe trasee bine stabilite, cele mai scurte. Inspectoratele Jandarmeriei au primit ordin să preia, să conducă și să predea sub pază fiecare șatră care le traversează regiunea. „Operațiunea se va face treptat, din post în post, din legiune în legiune, sub pază și dându-se posibilitatea țiganilor în cauză de a-și agonisi cele necesare hranei pe timpul deplasării”²⁸. Rapoartele nu consemnează incidente petrecute pe parcursul acestei deplasări, dar nici sprijinul acordat acestor pribegi de vreo comunitate locală traversată. Pe tot parcursul lunii iunie, inspectoratele raportează situația deplasărilor, deși în legiunile din Basarabia se semnalează neconcordanțe privind numărul de șatre. Acțiunea este grăbită pentru a fi terminată până la sfârșitul lunii iunie, „pentru a le da posibilitatea de instalare pe timpul verii și de agonisire a mijloacelor de trai pentru iarna viitoare”²⁹, dar se prelungește până în august. Se poate aprecia că țiganii nomazi au fost avantajați față de valul care le-a urmat în toamna aceluiași an. Ei au ajuns în teritoriu mai devreme, cu mijloace proprii (căruțe), nefiind limitați la bagajul strict personal, dar în special prin faptul că dețineau suficiente bijuterii și bani din aur și argint, iar procentul de supraviețuire a fost substanțial mai ridicat față de al celorlalți. Și din interviurile luate unor supraviețuitori reiese că „cine a avut galbeni a trăit, cine nu, a murit”³⁰. În raportul secret no 43.074 din 9 octombrie 1942, Inspectoratul

25 *Ibidem*, f.6 (doc. 148).

26 *Ibidem*, f.3 (doc.150).

27 *Ibidem*, f.20 (doc. 151).

28 *Ibidem*, f.57 (doc. 154).

29 *Ibidem*.

30 Interviu acordat de Constantin Ion din București. Înregistrarea audio în Arhiva Istorică a C.R.D.E. Cluj.

General al Jandarmeriei informează Ministerul Afacerilor Interne că evacuarea țiganilor nomazi s-a terminat la 15 august, reprezentând un total 11.441 de persoane³¹.

Țiganii nenomazi (stabili), care formează categoria a II-a, recenzați la 25 mai 1942, sunt în număr de 31.438, din care 12.497 sunt propuși pentru deportare în primul val. Aceste cifre – așa cum se va constata – au fost incorecte, determinate de abuzuri, corupție și înțelegeri greșite ale ordinelor din partea aparatului administrativ.

Întocmirea tabelelor nominale cu persoanele care fac parte din această categorie cade în sarcina polițiilor locale și se vor centraliza la nivelul județelor, urmând a fi înaintate Inspectoratului General al Jandarmeriei. Din aceste tabele rezultă situația țiganilor sedentari, care se fac vinovați de diverse infracțiuni, nu au mijloace de trai și locuință, fiind împărțiți în două categorii: „nemobilizabili și mobilizați sau mobilizabili”. Însă, așa cum se va constata mai târziu în cadrul unor anchete, o parte din țigani, chiar infractori periculoși, își cumpărau ștergere de pe liste. În locul acestor persoane, poliția locală și primăriile își plătesc o serie de polițe sau își acoperă abuzurile prin introducerea altor familii de țigani, chiar dacă acestea nu fac obiectul ordinului. Mai mult chiar, s-a lansat ideea de către autorități că în Transnistria, acolo unde vor fi „mutați”, vor avea condiții bune de viață și chiar s-a lansat o lozincă ce a devenit celebră: „La Transnistria frumoasă, să vă dăm pământ și casă”³².

Din această cauză, multe familii care aveau legături de rudenie cu cei din tabele au cerut de bună voie să-și însoțească rudele, chiar dacă prin faptul că aveau un membru de familie mobilizat, erau scutiți pentru moment de evacuare. Unul din puținele cazuri de omenie reiese dintr-un proces verbal al conducerii Legiunii de Jandarmi Timiș-Torontal³³. Deși această Legiune avea înregistrați peste 6500 de țigani, din care aproape 600 erau încadrabili în categoria I, locotenent colonelul Ioan Braia și maiorul Peșchir Ioan au făcut tot posibilul pentru a evacua numai 78 de persoane, căutând argumente pentru a justifica numărul foarte mic de țigani deportați. Au mai existat câteva proteste ale unor comunități rurale de a împiedica deportări individuale, deoarece prin această măsură ar fi fost lipsite de singurul meseriaș (fierar, de pildă) al localității. Au mai existat câteva întreprinderi care, de frica pierderii unor muncitori calificați, cer autorităților anumite derogări. Există o solicitare a C.F.R.-ului pentru a salva de la evacuare 150 de țigani concentrați la muncă și indispensabili, prin meseria lor, unităților din București.

Campania de deportare a țiganilor din categoria a II-a nemobilizabili începe în luna august 1942, printr-o serie de circulare ale Inspectoratul General al Jandarmeriei cu privire la planul operațiunii. Evacuarea se va face cu un număr cu nouă trenuri (E.3-E.11), care vor transporta țiganii spre Transnistria în perioada 12-16 septembrie 1942³⁴. Pentru buna desfășurare a acțiunii, ordinul circular no. 40.700 din 1 septembrie 1942 prevede că țiganii din aceste categorii

31 *Arh.St.București, Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dos. 126/1942, f.204-205 (doc. 233).

32 Interviu cu Constantin Ion, citat mai sus.

33 *Arh.St.București, Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dos 126/1942, f.221-222 (doc. 234).

34 *Ibidem*.

au dreptul să își aducă doar bagajul personal, restul bunurilor mobile și imobile se vor inventaria de autoritățile locale, care le vor preda prin proces-verbal Centrului Național de Românizare³⁵. Hrana deportaților și a jandarmilor din paza trenului va fi asigurată de Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării. În funcție de lungimea traseului, pentru țigani se asigura câte o pâine de persoană pe zi, timp de trei, patru sau cinci zile. Conform graficului, aceste trenuri trebuiau să ajungă în maxim două zile în gara Tighina, de unde vor fi numărați și preluați de jandarmii Inspectoratului din Transnistria până în gara Grigorești. Fiecare tren era însoțit, pentru pază, de un ofițer, un subofițer și un număr de jandarmi, în funcție de numărul vagoanelor din garnitură.

Din cauza unor dereglări ale traficului pe calea ferată și indolenței manifestate de personalul desemnat să asigure buna desfășurare a operațiunii, unele garnituri au avut întârzieri mari și din acest motiv hrana primită la îmbarcare s-a dovedit insuficientă³⁶. Mai mult, nici unul din ordinele care au stabilit planul de evacuare nu specifica deloc cum se va face aprovizionarea cu apă potabilă. Este cea mai gravă eroare a acestui plan din punct de vedere organizatoric. Din mărturiile supraviețuitorilor rezultă că majoritatea au suferit de sete, alimentarea cu apă și necesitățile fiziologice rămânând la latitudinea și omenia însoțitorilor de tren. Din informarea Inspectoratul General al Jandarmeriei rezultă că până la 9 octombrie 1942 au fost deportați un număr de 13.176 de țigani stabili nemobilizabili³⁷.

Deportarea țiganilor a ajuns la cunoștința opiniei publice pe tot parcursul anului 1942. Din păcate, în foarte puține cazuri s-au semnalat proteste ale unor instituții sau persoane publice. Chiar și protestul redactat la București de Constantin I.C. Brătianu, lider liberal, la 16 septembrie 1942³⁸, și trimis mareșalului Ion Antonescu, rămâne sub rezerva discriminării religioase. Formularea din text – „ei sunt ortodocși ca și românii” – lasă loc de interpretare partizană în favoarea Bisericii Ortodoxe, deși avea cunoștința de faptul că un procent însemnat de români și de țigani aparțin și altor confesiuni.

Nu are importanță cât de bine a fost întocmit planul de evacuare, dar punerea lui în aplicare prin evenimentele consemnate dau impresia, mult vehiculată ulterior, că această operațiune a fost una de exterminare. Aici se ridică un semn de întrebare. Mareșalul Antonescu a fost lipsit de sprijinul subordonaților? Exterminarea țiganilor s-a datorat numai neglijenței și nesubordonării celor ce aveau de dus la îndeplinire acțiunea Transnistria? În același timp sosesc pe adresa Mareșalului sau a Președenției Consiliului de Miniștri o serie de memorii din partea deportaților și a celor rămași acasă, în care se semnalează abuzurile comise la întocmirea listelor și se solicita repatrierea. O altă serie de memorii, numeroase după cum rezultă din raportul din 23 octombrie 1942³⁹, provin de la ostașii țigani aflați pe front sau concentrați, din care rezultă că abuzurile semnalate de aceștia sunt întemeiate.

35 *Arh. SRI*, fond P. 9721, vol. 2, f.180.

36 *Arh.St.București, Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dos. 126/1942, f. 213-214

37 *Ibidem*, f.204-205 (doc. 233).

38 *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust*, IV, ed. J. Ancel, Jerusalem, 1982, p.225.

39 *Arh.St.București, Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dos. 43/1943, f. 203-204 (doc.253).

Așadar, autoritățile centrale erau în cunoștință de cauză de condițiile de viață ale țiganilor în Transnistria. Pe de altă parte, Poliția de Siguranță trimite agentul 29 care în intervalul 19 noiembrie-4 decembrie are misiunea de a raporta situația generală a județului Oceacov⁴⁰. Acesta arată condițiile în care trăiesc țiganii, lipsa unor minime condiții de trai, în special lipsa combustibilului necesar preparării hranei și încălzitului. Din cauza pericolului ca toți țiganii să moară în perioada iernii ce va urma, agentul poliției arată că prefectul împreună cu legiunea de jandarmi au luat măsuri ca aceștia să fie mutați în jumătate din casele de ucrainieni, urmând ca cei ce își eliberau locuințele să fie comasați la consătenii lor. Din cauza condițiilor mizere și a hranei insuficiente, se arată în raport, majoritatea suferă de foame, de diverse boli, lipsa hainelor, a medicamentelor, zilnic murind aproximativ 10-15 persoane. Numai la fermele Alexandrudar au decedat în două luni peste 300 de țigani și acest lucru se întâmpla înaintea izbucnirii epidemiei de tifos. În aceste condiții, autorul arată creșterea alarmantă a furturilor comise de țigani în dauna localnicilor, existând riscul izbucnirii unor conflicte interetnice. Autorul raportului conchide că dacă nu se vor întreprinde măsuri urgente, majoritatea vor muri în cursul iernii ce urmează.

În urma acestui raport, guvernatorul Alexianu, probabil interpelat de Ministerul de Interne, răspunde printr-o notă care încearcă să acopere tragedia din Transnistria⁴¹, deși existau numeroase semnale despre adevărata stare a lucrurilor: „Toți au fost cazați în case bune și li se dă hrană suficientă. S-a constatat însă că toată hrana ce li se dă pe mai multe zile o consumau odată și apoi răbdau. Pentru normalizare, s-a luat măsura în prezent a li se da hrană zilnic”.

Cu toate „condițiile bune de cazare și de masă” sus menționate de raportul lui Alexianu, starea țiganilor se înrăutățește continuu. Mărturiile orale culese de la supraviețuitori au adus, dacă mai era nevoie, noi date despre tratamentul inuman și suferințele care îi marchează și în prezent. Aceștia ar putea fi acuzați de subiectivism dacă rapoartele oficiale existente nu ar confirma declarațiile lor.

În urma abuzurilor semnalate, cele trei comisii aflate în Transnistria încep să întocmească tabele cu țiganii care susțin că nu se încadrau în categoria de „evacuabili”. Peste 2000 de persoane cer să fie repatriate, dar nu sunt aprobate mai mult de 500 de cereri. Aceasta era singura cale legală pentru țigani de a se putea întoarce acasă. Caracteristic însă firii lor și determinați de situația și tratamentul la care sunt supuși, mulți dintre ei încearcă să revină în țară prin diverse mijloace. Încă din primele zile de la sosire se semnalează dispariții din locurile unde au fost așezați și apar rapoarte ale legiunilor de jandarmi dintre Nistru și Prut cu privire la arestarea unor fugari. O parte dintre fugari reușesc să ajungă în localitățile lor și povestesc celor rămași în țară despre condițiile din Transnistria, fapt ce atrage nemulțumirea rudelor. Procesul-verbal întocmit la 2 ianuarie 1943⁴² consemnează declarația unei fugare, în fața sergentului major Iova Boru, de la postul de jandarmi Cavarani (Legiunea Turnu Severin): „Declar că în Transnistria stăteam foarte mulți la un loc prin grajduri și nu se

40 *Ibidem*, dos.130/1942, f.128-132 (doc. 300).

41 *Ibidem*, f.118 (doc. 322).

42 *Ibidem*, f.85-86 (doc. 314).

dădea de mâncare decât foarte puțin, încât zilnic mureau câte 8-10 indivizi. Noi poate am fi plecat mai demult de acolo, fiindcă nimeni nu avea grija noastră, dar am așteptat să vină Crăciunul, deoarece știam că va fi trenul gratis și mai ușor putem veni”.

Ministerul Afacerilor Interne încearcă să reglementeze situația fugarilor și ordonă tuturor Legiunilor de Jandarmi să depisteze fugarii imediat și să îi retrimită în Transnistria. Cu această ocazie se comit noi abuzuri și sunt trimise și alte categorii de țigani, cu justificarea că aceștia erau pe liste, dar s-au sustras de la deportare. Au existat și cazuri în care lipsa de omenie a autorităților este evidentă. Inspectoratul Regional de Poliție Galați solicita Direcției Generale din Capitală să aprobe evacuarea a doi minori de 10 și 12 ani: „În urma investigațiilor făcute de către organele Chesturii Poliției Galați s-au identificat țiganii Nicu Sultan, în etate de 12, și Mitrița Sultan, în etate de 10 ani, fiii naturali ai Anchei Sultan, care a fost evacuată în Transnistria. Susnumiții țigani n-au putut fi evacuați în Transnistria odată cu mama lor, deoarece în acel timp vagabondau și nu au fost găsiți. Fiind dați în urmărire au fost identificați în ziua de 12 noiembrie 1942”⁴³.

Mai grav este că ajung în țară fugarii plecați din Transnistria după declanșarea epidemiei de tifos exantematic. În mai multe localități, Ministerul Sănătății și Ocrotirii Sociale semnaleză zeci de asemenea cazuri. În urma acestei informări, Inspectoratul General al Jandarmeriei emite un ordin circular la 24 ianuarie 1943⁴⁴, prin care se sistează orice aprobare de repatriere, iar pentru cei care au deja asemenea autorizații se interzice revenirea în țară până la 1 mai 1943. Dacă cei cu aprobări sunt opriți pentru o perioadă de timp să se întoarcă în țară, fugarii, individual sau în grupuri, găsesc tot felul de soluții, forțați de situația în care se aflau. Se ascund prin trenuri de marfă și în tot felul de vehicule de război care sunt aduse în țară pentru reparații.

Pe tot parcursul anului 1943 se raportează un mare număr de fugari din Transnistria, cu toate măsurile represive luate de autorități. Într-un raport secret din 9 decembrie 1943, Inspectoratul de Jandarmi Balta propune o serie de măsuri pentru a putea ține sub control pe țiganii deportați⁴⁵. Se arată că în Legiunile Balta și Golta se găsesc peste 9000 de persoane evacuate (este vorba de țigani nomazi) repartizate în șase comune. Din cauza numărului mare de persoane ce se găsesc în fiecare localitate, jandarmii nu pot supraveghea și opri tentativele de evadare. Deși în Legiunea Golta s-a înființat un lagăr de internare a fugarilor, capacitatea acestuia (600 de locuri) nu putea face față numărului de peste două mii de țiganii fugiți, prinși de această Legiune sau alta din țară. În consecință, Legiunea propune câteva măsuri pentru a exista un control mai bun: „Repartizarea țiganilor să se facă în toate județele, pentru a-și asigura plasarea lor la lucru și controlul lor pe teren. Plasarea lor să se facă în cele mai depărtate județe față de Nistru și în comune depărtate de căile de comunicație importante, în special cale ferată. Preturile și prefecturile să le dea efectiv de lucru, locuințe și îmbrăcăminte cât de sumară, pentru a-i lega cât de puțin ca existență zilnică de domiciliul fixat. Serviciul de legătură din Bucu-

43 *Arh.St.București, Direcția Generală a Poliției*, dos. 195/1942, f.3.

44 *Arh.St.București, Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dos. 130/1942, f.63 (doc. 318).

45 *Ibidem*, f. 211-216.

rești al Guvernământului să elibereze autorizații de călătorie în Transnistria pe bază de aviz al organului polițienesc de origine și nr. Biroului Populației, ambele prevăzute precis în autorizația de călătorie, pentru fiecare persoană trecută nominal. De asemenea, să indice localitatea unde merge, indicația Transnistria fiind fără posibilitate de control. Lagărele de represalii nu sunt recomandabile, cerând pază și hrană fără muncă, pentru că nu numai nu s-au procurat mașini și scule când erau, dar cu atât mai mult nu se vor putea procura în condițiile actuale. Deosebit, asemenea lagăre de represalii vor funcționa în condiții de igienă atât de reduse încât nu va fi un pericol pentru țigani, ci în primul rând un pericol public de tifos exantematic pentru populația și organele de pază. Fără rezolvarea condițiilor de existență, afluirea lor individuală sau în corpore nu va putea fi oprită, iar prinderea fugarilor în raza inspectoratului sau mai departe către țară nu va putea fi oprită, orice măsuri polițienești s-ar lua, chiar dacă tot efectivul inspectoratului s-ar ocupa numai cu această misiune”.

Prin aceste măsuri propuse se constată că situația scăpase de sub control. Deja din vara anului 1943 autoritățile realizează că planul deportării țiganilor a eșuat. Chiar situația de pe frontul de est obliga o serie de personaje implicate în aceste operațiuni să-și reconsidere poziția. Cu surprindere se constată o schimbare de atitudine chiar la nivelul conducerii statului și al guvernului. După patru ani de prigonire a lor, la 13 aprilie 1944, Ministerul Afacerilor Interne transmite hotărârea mareșalului Antonescu, „prin care ordonă a se urmări executarea de către proprietarii de moșii a obligației de a construi locuințe țiganilor lucrători pe moșiile lor și acolo unde se va constata că nu se respectă această obligațiune, țiganii să fie ridicăți și așezați pe moșiile altor proprietari care și-ar lua angajamentul de a le construi locuințe”⁴⁶. Această schimbare de atitudine vine prea târziu, iar singura măsură mai deosebită care se ia de către autorități este un ordin prin care se cere tuturor localităților din țarăde a centraliza și trimite la Ministerul Afacerilor Interne tabelele de țigani care s-au întors din Transnistria.

După terminarea războiului, autoritățile nou instalate sunt preocupate mai mult de preluarea totală a puterii, timp în care țiganii se bucură de o anumită toleranță pentru câțiva ani. Comuniștii, odată instalați la putere, cooptează în rândurile lor un număr de țigani știutori de carte, care sunt numiți în diverse funcții (primărie, miliție), în încercarea lor de a înlocui funcționarii vechiului regim. Totodată, țiganii sunt excluși din categoria minorităților; nefiind menționați nici în legea minorităților naționale, nici în cea a învățământului. Termenii folosiți ocazional pentru aceștia sunt de grup social subdezvoltat, masă minoritară, minoritate socială, dar niciodată minoritate etnică.

După câțiva ani, în primăvara lui 1948, apare prima măsură de mare gravitate pentru o țară în timp de pace, care afectează această minoritate și privește direct pe țiganii nomazi. Ordinul circular care se transmite Inspectoratelor de Jandarmi reglementează drastic libertatea acestora⁴⁷. Ordinul se va pune în practică pe data de 12 mai 1948, când vor fi recenzați toți țiganii nomazi existenți în acea zi, în fiecare localitate, și li se vor întocmi și elibera acte, cu

46 *Ibidem*, dos. 86/1944, f.294.

47 *Arh.St.București, Inspectoratul Regional de Jandarmi*, dos. 407/1947, f.6-7.

privire la toți membrii șatrei (identificare, vârstă, meserie, bunuri materiale și de valoare). În același timp, se stabilesc norme pentru posturile de jandarmi de a nota sosirea și plecarea șatrelor de nomazi în localitatea lor. Mai mult, jandarmii sunt împuterniciți în baza articolul 109 din Regulamentul Jandarmeriei să verifice averea șatrei, reținerea actelor pe timpul staționării, verificarea lor pe de timp de noapte etc. Acest ordin, de influență sovietică, îi pune pe țiganii nomazi în postura de dușmani de clasă. În statul totalitar, fiecare persoană trebuia ținută într-o strictă evidență. Pentru noile autorități, țigan nomad înseamnă om liber, iar libertatea este o noțiune ce se află în contradicție cu dictatura proletară. De aceea, conducerea de partid a trasat sarcini administrațiilor locale pentru a oferi case și locuri de muncă țiganilor.

Deoarece în primele decenii ale României comuniste nu a existat o politică referitoare la această minoritate, documentele rămase în arhive sunt puțin numeroase și este destul de greu de demonstrat problemele istoriei lor postbelice. O serie de acte normative, care aparent vizau întreaga populație, au afectat în special pe țigani.

În acest mod, statul a luat o serie de măsuri succesive, privitoare la obiectele de tezaur și metalele prețioase. Deși sub incidența acestor legi au suferit, prin confiscare și condamnare, diverși cetățeni indiferent de statutul lor social, cel mai mult au fost implicați țiganii. Autoritățile aveau cunoștință de faptul că aceștia dețineau, în special nomazii, cantități însemnate de metale prețioase. Este evident că nimeni nu a dat de bunăvoie acest aur către stat și așa cum se cunoaște din numeroase mărturii, miliția și alte organe de anchetă au torturat mii de țigani pentru a afla locul unde au ascuns aceste valori.

De asemenea, datorită situației economice din primii ani de după război, mulți țigani se fac vinovați, în cadrul unei legislații generale, de speculă, furt, înșelăciune, având un procent dublu față de media pe țară a delicvenților de drept comun, și asta în special datorită nivelului de trai scăzut și al lipsei de educație.

În anii '50, statul comunist pune în practică unul din planurile lui Antonescu și mută forțat câteva mii de familii de țigani de la periferia unor așezări urbane în diverse sate din Bărăgan. Această soluție, cu scopul de a curăți marile orașe, se poate cataloga ca o epurare etnică, pentru că nu aduce nici o îmbunătățire nivelului de viață al acestei minorități. Rezultatele sunt nesatisfăcătoare, așa cum consemnează și o serie de note informative ale organelor de partid locale, mulți dintre ei reîntorcându-se în locurile inițiale chiar cu riscul de a fi condamnați.

Neavând calificare, cei de la oraș sunt nevoiți să accepte diverse munci, mai puțin în industrie, la colectarea materialelor refolosibile și la administrația locativă (salubritate, construcții), cu avantajul de a obține locuințe proprietate de stat. Se creează astfel o serie de progrese vizibile în viața lor sub aspectul igienei, al educației pentru copii și în special prin autoasimilarea în cadrul populației majoritare.

Cei ce locuiesc în mediul rural cunosc de asemenea o îmbunătățire a vieții, găsind ocupații sezoniere, lucrând ca zilieri în cadrul întreprinderilor agricole de stat sau a C.A.P.-urilor. Prin programul național de învățământ, copiii lor sunt nevoiți să meargă la școală, cel puțin ciclul primar, micșorând mult pro-

centul de analfabeți al acestei minorități. O serie de programe de sănătate promovate odată cu apariția pe scară largă a vaccinurilor vizează și această minoritate, cu efecte vizibile în creșterea duratei medii de viață. În condițiile arătate, coroborate cu politica ceaușistă privind natalitatea, țiganii ating un spor demografic fără precedent, care se cifrează la sfârșitul anilor '90 la peste 4% din populația României. Această creștere este interpretată negativ de populația majoritară, țiganii confruntându-se cu o intoleranță pasivă mai ales când comit o serie de furturi sau când cei cu o situație materială peste standardul obișnuit vor să epateze în fața locuitorilor.

În concluzie, această minoritate etnică care trăiește în România de mai bine de 700 de ani, face parte din populația acestei țări, există și reprezintă un procent demn de luat în seamă în special de către guvernanți. Acțiunile ce vizează emanciparea și integrarea lor trebuie să plece din interiorul acestei etnii, dar și cu un sprijin masiv din partea autorităților, în special prin descurajarea intoleranței.

Varga Andrea